

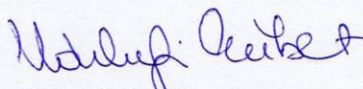
*A királyné-koronázási jog
mint szellemi örökség
Települési valamint Nemzeti Értéktárba
történő felterjesztése*

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat a
„veszprémi püspök királyné-koronázási joga” mint szellemi örökség
[települési/tájegységi/megyei/külhoni magyarság] értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Udvarhelyi Erzsébet

Veszprém

2014. január 30.

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

Udvarhelyi Erzsébet igazgató
Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény
8200 Veszprém, Vár u. 35.

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Udvarhelyi Erzsébet
Levelezési cím: Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény, Vár u. 35.
Telefonszám: +36/20-2450792
E-mail cím: erzsebetudvarhelyi@gmail.com

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése:

A veszprémi püspök királyné-koronázási joga mint szellemi örökség

3. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☐ agrár- és élelmiszer gazdaság	☐ egészség és életmód	☐ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☒ <u>kulturális örökség</u>	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye

Veszprém városa

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

X települési tájegységi megyei külföldi magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A királyné-koronázási jog mint szellemi örökség, nemzeti érték bemutatása

A veszprémi püspökség a tíz „szentistváni” alapítású püspökség közül feltehetően a legkorábbi lehetett, 1001-ben már biztosan létezett.

A veszprémi püspök koronázási joga Gizellának, Szent István király feleségének a veszprémi egyházhoz fűződő kapcsolatára vezethető vissza. A középkori források szerint ugyanis a bajor származású királyné alapította a veszprémi székesegyházat, sőt István nagyobbik legendája szerint bőkezűen hozzá is járult a veszprémi egyház javainak gyarapításához. Középkori forrásaink szerint itt őrizték Gizella királyné koronáját, ám II. András a koronaékszert az 1217. évi szentföldi háborúba magával vitte, majd pénzzé tette azt.

Károly Róbert 1341. április 15-én Visegrádon kelt levelében a veszprémi egyházat „*specialis capella reginalis*”-nak, a *királyné kápolnájának* nevezi. A *kápolna* – latinul *capella* – ebben az időben ereklyeőrző helyet jelentett. Vagyis a veszprémi székesegyház a királynék főkápolnája, ahol a királynék koronáját őrizték a koronázási jelvényekkel együtt. Továbbá itt őrizték a királynéavató trónszéket, valamint a királyné pecsétjét is. Innen eredeztethető az a kiváltság, miszerint a mindenkori veszprémi püspök egyben a királyné kancellárja is.

A veszprémi püspökök királyné-kancellárságáról okleveleink először 1224-ben tesznek említést. Ekkor II. András második felesége, Jolánta királyné kancellárja a veszprémi prépost. Nagy Lajos király így ír IV. Kelemen pápának: „*Ugyanezt a veszprémi egyházat a magyar királyné alapította, és ennek mindenkori püspöke a magyar királynénak kancellárja, tanácsában övé az első hely, és régi kiváltságnál fogva hozzá tartozik Magyarország királynéjának megkoronázása...*”

A 14. századtól csaknem folyamatosan a veszprémi püspökök viselték a királynéi kancellári tiszteletet, s azt még 1918 után is feltüntették címeik között, Mindszenty is, aki magát a „*királyné kancellárjának*” nevezte.

A királynéi méltósághoz kapcsolódó szakrális elemek mind a veszprémi egyházhoz kapcsolódnak. E kapcsolat az egyházjog rendszerébe a kegyuraság révén illeszkedett be. E kegyuraság szolgáltatott jogot arra, hogy a királynék a veszprémi egyházat „*saját egyház*”-uknak (*ecclesia nostra Wesprimiensis*), illetve „*saját királynéi egyház*”-uknak (*Wesprimiensis nostra ecclesia reginalis*) nevezték.

A veszprémi püspök királyné-koronázási joga hagyomány által szentesített ősi jog volt, később sem a magyar civil, sem a kánonjog nem tartalmazta, ám egy pápai bulla a 13. században megerősítette a veszprémi püspököt ebben a jogában. Az Árpád-kor egyik legjelentősebb magyar főpapja, a későbbi esztergomi érsek, a vallon származású Robertus püspök (1209-1226) a veszprémi püspök királyné-koronázási joga ügyében 1215-ben jogorvoslatért fordult III. Ince pápához, mert *János esztergomi érsek* koronázta meg II. András második feleségét, *Courtenay Jolánt*. A pápa 1216. április 1-jén megerősítette a veszprémi püspök királyné-koronázó jogát. E megállapodás szerint: „*ha a királyt és a királynét egyszerre kell megkoronázni és felkenni, akkor a királyt az esztergomi érsek, a királynét pedig a veszprémi püspök koronázza meg és keni fel, ha viszont csak a királynét kell megkoronázni és felkenni, akkor az esztergomi érsek végzi a felkenést, a korona felhelyezését pedig a veszprémi püspök végzi. Ám ha az esztergomi érsek valamilyen oknál fogva nincs jelen a szertartáson, akkor a felkenést és a koronázást is a veszprémi püspök végzi.*”

A veszprémi püspök királyné-koronázó jogáról, annak ősi eredetéről vall IV. (Kun) László király (1272–1290) oklevele. Eszerint Kőszegi Henrik bán fia, Péter, elnyervén a veszprémi püspöki széket (1275–1289), azonnal lépéseket tett, hogy a királynéi kancellárságot, melyet Fülöp váci püspök tartott kézben, visszaszerezze.

Péter püspök kérését a király 1276-ban kiadott oklevelével teljesítette: *„Mindeneknek tudomására kívánjuk adni, hogy a veszprémi püspököt egyházának alapításától fogva megilleti az a kiváltság, hogy Magyarország királynéját megkoronázza...ennek a tisztségnek jutalma tényleg és végleg ugyanekhez a püspökséghez tartozott a királyné kancellársága, amely évi 500 márka díjazással járt, ami azonban egyes püspökök hanyagsága következtében bizonyos időn keresztül a veszprémi püspökre nézve veszendőbe ment...”*

A 13. századtól általában a veszprémi püspökök koronázták Magyarország királynéit. 1392-től 1773-ig a püspökök voltak Veszprém vármegye főispánjai is.

A királyné-koronázás szertartásai a középkortól 1539-ig Székesfehérváron, a Habsburg-korszakban (1563-tól) pedig rendszerint Pozsonyban, majd Budán voltak. A királyné koronázása a 16. század közepéig a Szent Koronával történt, majd a Habsburg-időkben az úgynevezett „házi koronával”. Ezentúl a Szent Koronát az esztergomi érsek a királyné jobb vállához érintette. Ő végezte a királyné felkenését is. IV. Béla egyik oklevele arra utal, hogy a veszprémi püspök egy „szent koroná”-val (*sacro dyademete*) koronázta meg a királynékat, más forrás szerint „királynéi koroná”-t (*reginale dyadema*) használt.

Koronázásukkor a királyné is esküt tettek arra, hogy az ország szabadságjogait és a nemesség kiváltságait tiszteletben tartják. Erre azonban a 16. század közepétől már nem került sor.

Mátyás király koronázásának 550. évfordulóján álljon itt Aragóniai Beatrix koronázásának és esküvőjének története a bajor választófejedelem, a pfalzi gróf követe tolmácsolásában: *„...ragyogó emberkoszorúba léptek be az érsekek és a püspökök, négy süveges prépost gyönyörű egyházi ruházattal ékeskedve, hogy elvégezzék a misét. Ekkor a veszprémi püspök a többiek ministrálásával elmondta a misét, és amikor ebben arra került sor, hogy már az Agnus Dei himnusz kellett énekelni, akkor a királynét az oltár elé vezették, ahol a kifeszített lepel alatt a köpenyt levetve, először arany díszköntöst öltött, amely a jobb alkarján és a vállán nyitott volt, és szemlélni engedte a mezítelen testet, aztán a díszköntös fölé vörös-arany leplet vett föl. Eközben Bosznia királyát a túloldalról az aranyalmával és jogarral Beatrix vőlegényéhez, Magyarország királyához vezették, szemben, a padja elé, és innen ő a királyt a főoltárhoz, a királynéhoz kísérte, itt a király és a királyné letérdepelt az oltár előtt, a püspök pedig és a többi klerikus egyházi énekekkel és a szokásos ceremóniával mindkettőt megáldotta. És miután a királyné ennek az ünnepségnek a szokása szerint fölesküdü a keresztény egyházra, szentelt olajjal és balzsammal megkenték a jobb karját. Aztán a nádor megkérdezte a királyt: akarja-e, hogy a királyi koronát a királyné fejére helyezték, és amikor a király beleegyezett, ugyanez a nádor és a többi nagyúr a koronát a királyné fejére tette, és a kürtösök nyomban megfújták a kürtöket, oly sokan és olyan buzgalommal, hogy senkinek a hangját sem lehetett hallani.”*

A veszprémi püspökök a Horthy-korszak végéig „viselték” a „királyné kancellárja” címet. Még Mindszenty bíboros is a „királyné kancellárja” volt, és viselte a hercegprímási címet is. 1946-ban a köztársaság kikiáltása hatálytalanította a veszprémi püspök koronázói és kancellári jogkörét, és az államforma megváltozása eleve szükségtelenné tette ennek a címnek a használatát.

Magyar királynék és koronázó püspökök

Róbert, Robertus
? – † Esztergom, 1239. november 2.

Képes Krónika - IV. László kun népmiséleiben

Balogh nemzetségbeli Széchy Pál ? – †1305

Anjou Erzsébet Izabella 1265 körül – 1304 után

Koronázás: 1270–1275 között

Wagner Sándor: Izabella királyné bicsúnya

Erdélyi (részei) MZA tulajdona

Kisvárdai Várdai Pál

Kisvárdai, Szaboles vm. 1481. k. – Pozsony, 1549. okt. 12.

Jagello Izabella

Krakkkó, 1519. jan. 18. – Gyulafehérvár, 1559. szept. 15.

Koronázás: 1539. március 2. – Székesfehérvár

Diego Velázquez: festménye

Museo del Prado, Madrid

Jakusits György

Pruszkai, Pozsony vm. 1609. – Pruszkai, 1647. nov. 21.

Habsburg Mária Anna

Madrid, 1606. augusztus 18. – Linz, 1646. május 13.

Koronázás: 1638. február 14. – Pozsony

szentkirályszabadjai Rosos Pál

Sümeg, 1751. január 15. – Veszprém, 1809. július 14.

Habsburg-Estei Mária Ludovika

Monza, 1787. december 14. – Verona, 1816. április 7.

Koronázás: 1808. szeptember 7. – Pozsony

A koronázási palást a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona, őrzési helye a Magyar Nemzeti Múzeum.

A koronázási éhszerék a magyar állam tulajdonát képezik, őrzési helyük az Országúti Főúti Szelényi Károly

Rád nemzetségbeli Benedek ? – 1375 körül

Habsburg Ágnes 1280 – Königsfelden, 1364. jún. 11.

Koronázás: 1296–1300 között

Rozgonyi Simon

14. század második fele – Várna, Bulgária, 1444. nov. 10.

Luxemburgi Erzsébet

Kassa, 1409. február 28. – Győr, 1442. december 17.

Koronázás: 1438. január 1. – Székesfehérvár

Köves András ? – Sümeg, 1568. február 2.

Habsburg Mária

Madrid, 1528. július 21. – Villa Monte, 1603. febr. 26.

Koronázás: 1563. szeptember 9. – Pozsony

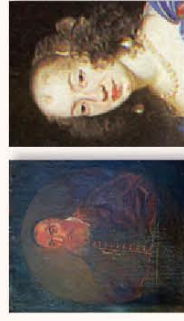
Ergely Ferenc (Ergelics, Haszanovics Péter)

1554 körül – Zágráb, 1637. április 13.

Habsburg-Tiroli Anna

Innsbruck, 1585. okt. 4. – Bécs, 1618. dec. 14.

Koronázás: 1613. március 25. – Pozsony

sárvár-felsővidéki Széchenyi György

Szécsény, Nógrád vm. 1603. – Pozsony, 1695. febr. 18.

Gonzaga Eleonóra

1630. november 18. – Bécs, 1686. december 6.

Koronázás: 1655. június 6. – Pozsony

Heidenreichsteini gróf Volkra Ottó János

Bécs, 1665. november 7. – Pozsony, 1720. dec. 19.

Erzsébet Krisztina

Wolfenbüttel, 1691. aug. 28. – Bécs, 1750. dec. 21.

Koronázás: 1714. október 18. – Pozsony

Ranolder Nepomuk János

Pécs, 1806. május 16. – Csopak, 1875. szeptember 12.

Wittelsbach Erzsébet Amália Eugénia (Sisi)

München, 1837. december 24. – Genf, 1898. szept. 10.

Koronázás: 1867. június 8. – Buda

Archív fotó, Emil Rabenánd, 1867.

Vetési Albert – Szatmár vm. 1410 körül – Veszprém? 1486. jún. 18.

Aragóniai Beatrix – Nápoly, 1457. nov. 14. – Aenaria, 1508. szept. 23.

Koronázás: 1476. december 12. – Buda

Ergely Ferenc (Ergelics, Haszanovics Péter)

1554 körül – Zágráb, 1637. április 13.

Gonzaga Eleonóra – Mantua, 1598. szept. 23. – Bécs, 1655. jún. 27.

Koronázás: 1622. július 26. – Sopron

Pészaki Bajzáth József

Kissalló, Bars m. 1720. febr. 6. – Veszprém, 1802. febr. 24.

Bourbon Mária Terézia – Cascais, 1772. jún. 6. – Bécs, 1807. ápr. 13.

Koronázás: 1792. június 10. – Buda

Hornburgi báró Hornig Károly

Pest, 1840. augusztus 10. – Veszprém, 1917. február 9.

Bourbon-Parmai Zita – Lucca, 1892. máj. 9. – Zizers, 1989. márc. 14.

Koronázás: 1916. december 30. – Buda

Archív fotó, Sándor Sreiliszky 1916.

A püspöki portrét a Veszprémi Érsekség tulajdonát képezik, a királynői portrét forrása a Habsburg Levéltár.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Indoklás a királyné-koronázási jog mint szellemi örökség Települési valamint Nemzeti Értéktárba történő felvételéért

A veszprémi püspök királyné-koronázási joga – mint szokásjogon alapuló kiváltság – az első Szent István-i alapítású püspökség kiváltsága volt. A Gizella királyné által alapított veszprémi egyház mint a királynék főkaplnája, a királynéi korona és a koronázási jelvények őrzési helye biztosította a veszprémi püspök újabb kiváltságát: a királynéi kancellári tisztséget.

A veszprémi püspök kiváltságának adományozása állam- és egyházalapító első királyunk, Szent István egyik első meghatározó politikai illetve egyházpolitikai döntése volt, amely megteremtette a keresztény Magyar Királyság alapjait. Ezért a veszprémi püspök királyné-koronázási joga nemzeti értékünk. A királyné-koronázási jog olyan kiváltság, amely a magyar szellemi örökség része. A királyné-koronázás szertartásának kulcseleme a Szent Korona, a magyar államiság jelképe.

Mindezek mellett a veszprémi püspök királyné-koronázási jogának mint szellemi örökségnek a Települési és a Nemzeti Értéktárba történő felvételét azért javaslom, mert Veszprém püspökei a magyar történelem sorsfordító, kemény, megpróbáltatásokkal teli, küzdelmes évszázadaiban szolgálták a Magyar Királyságot és a keresztény világot: a török hódoltság, a reformáció, a 18. századi megújulás, a rekatolizáció időszakában.

Püspökeink hitbéli elkötelezettségükben, valamint a magyar kultúr- és politikatörténet alakítóiként évszázadok alatt megszolgálták ezt a Szent István-i kiváltságot. Nem lehet elhallgatni azt, hogy főpapjaink a kommunista diktatúra éveit is helytálltak.

Robertus mellett további tizenkét veszprémi püspök lett később esztergomi érsek, Magyarország primása. A koronázó főpapok között számos nagyformátumú püspököt ismerünk: gondoljunk Vetési Albertre, Mátyás király vezető diplomatájára, a kiváló szónok és műfordító Kopácsy Józsefre, Ranolder Jánosra, az iskolaalapítóra, Erzsébet királyné koronázó főpapjára, a keleti nyelvek professzorára, bibliafordítóra, valamint a mecénás, könyvgyűjtő báró Hornig Károly bíborosra, Zita királyné koronázó püspökére.

A koronázási jog gyakorlásán kívül a veszprémi püspökök más érdemeit is meg kell említenem. Így például: diplomáciai szolgálatot tett a Magyar Királyságért Uski János püspök Zsigmond király korában; Vetési Albert Mátyás király korában; Széchenyi Pál a Rákóczi-szabadságharc idején. Katona és hadvezér volt a várnai csatában a Luxemburgi Erzsébetet koronázó Rozgonyi Simon és az olasz származású Dominis János. Horvátországi csatában esett el Beriszló Péter.

A királyság megszűnését követően Mindszenty József (1944-1945), a *“királyné kancellárja”* politikusként és hazafiként is védelmezte a kereszténységet.

A Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény és a Veszprémi Érsekség több koronázási műtárgyat őriz. Közöttük Vetési Albert püspök Velencében készült 15. századi reneszánsz miseruháját, a koronázási palást 19. századi Bécsben készült másolatát, amelyet Erzsébet királyné a kiegyezés évében, 1867-ben ajándékozott az öt koronázó Ranolder János püspöknek. Őrizzük az Erzsébet királyné koronázási díszruhájából készült miseruha-garnitúra

darabjait, a Ranolder püspöknek ajándékozott pásztorbotot és a Zita királyné által Hornig bíborosnak adományozott, bécsi ötvösműhelyben készült pásztorbotot.

A Gyűjtemény a Gizella Napok nyitórendezvényeként, 2014. május 7-én nyitja meg állandó kiállítását a veszprémi püspökök királyné-koronázási jogáról, Gizella és Szent István örökségéről.

Különös aktualitást ad a felterjesztésnek, hogy 2014-ben ünnepeljük Mátyás király koronázásának 550. évfordulóját. Vetési Albert püspök, Beatrix királyné koronázó főpapja kulcsszerepet játszott Mátyás király diplomáciájában. A püspök miseruhája a Veszprémi Érsekség és a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény emblematikus műtárgya.

A Szent István-i örökség és “adomány” ma Veszprém, a “királynék városa” identitásának alapvető részét képezi és kijelöli a városba érkezők legfőbb turisztikai célját. A Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény és a hozzá tartozó műemléképületek (Tejfalussy-ház, Érseki Palota, Gizella-kápolna, Szent György-kápolna, Szent Imre Piarista és Helyőrségi templom) a veszprémi Vár barokk kanonoki épületegyüttesével és más épületeivel együtt az egyetemes és a magyar kultúrtörténet részeként vitathatatlanul a világörökség kulturális-szellemi kincsei, amelyhez a veszprémi püspökök királyné-koronázási joga szolgáltatja az alapot.

A veszprémi püspököknek ez a kiváltsága az államalapítási időktől kezdve történelmünk meghatározó fejezete, az a Szent Koronától elválaszthatatlan, ezért nélküle nem lenne teljes Nemzeti Értéktárunk.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

Irodalom és szakértők:

ESTÓK János: *Királynék könyve*. Bp., Helikon, 2000.

GUTHEIL Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványa. I. Szerk.: Madarász Lajos, Veszprém, 1977.

HÁM Antal: *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története*. Kollányi Ferenc *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története* című könyvének recenziója. In.: Erdélyi Múzeum, Irodalmi Szemle, 1902. 407-410.o. (www.epa.oszk.hu)

KALMÁR János: *Királynéi koronázás Pozsonyban, 1714-ben*. In.: *Idővel paloták...- A magyar udvari kultúra a 16-17. században*, Szerk.: G. Etényi Nóra és Horn Ildikó, Bp. Balassi Kiadó, 2005. (www.szijarto.web.elte.hu)

KOLLÁNYI Ferenc. *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története*. Veszprém, Egyházmegyei Könyvnyomda, 1901.

Krónikáink magyarul, válogatta és fordította Kulcsár Péter. Bp., Balassi Kiadó, 2006.

SEBŐ JÓZSEF *Magyar királynék és koronázó püspökök* című kiállításvezető. Veszprém, Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény *Magyar királynék és koronázó püspökök* című kiállítása, 2012.

RAINER Pál: *Magyarország királynéi az Árpád-korban*. In.: *Gizella és kora. Felolvasóülések az Árpád-korról*. Szerk.: V. Fodor Zsuzsa. Laczkó Dezső Múzeum, 1993.

RAINER Pál: *Vetési Albert veszprémi püspök. Egyházak a változó világban. A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai.* Szerk.: Bárdos István és Beke Margit. Veszprém, 1993. 179-181.

ZSOLDOS Attila: *Az Árpádok és alattvalóik.* Debrecen, Csokonai Kiadó, 1997.

ZSOLDOS Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában.* Bp., 2005, MTA Történettudományi Intézet.

A történeti rész összeállításában szakértőként közreműködött Rainer Pál történész, régész és Sebő József író, tanár.

A felterjesztéshez csatolt levéltári anyagok összeállítója és szakértője Karlinszky Balázs levéltáros volt. A könyvtári anyagok összeállításában szakértőként közreműködött Kredics László, Jámbor Tamás és Győri Éva könyvtáros.

A grafikai munkákat Pfitzner Zoltán készítette.

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe: www.gizellagyujtemeny.hu

(A honlap a Gyűjtemény saját honlapja, amely tartalmazza a királyné-koronázási jog történetének leírását és a veszprémi püspökök és koronázó püspökök adatbázisát.)

III. MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális dokumentációja

Vetési Albert püspök 15. századi Velencében készült reneszánsz miseruhája

Fotó: Kövesdi Róka Lajos

A koronázási palást Bécsben készült 19. századi másolata
Erzsébet királyné ajándéka az öt koronázó Ranolder János püspöknek

Fotó: Kövesdi Róka Lajos

Erzsébet királyné koronázási ajándéka Ranolder János püspöknek
A királyné koronázási díszruhájából készült miseruha-garnitúra része (palást), 19. század

Fotó: Kövesdi Róka Lajos

Ranolder János pásztorbotja, 19. század

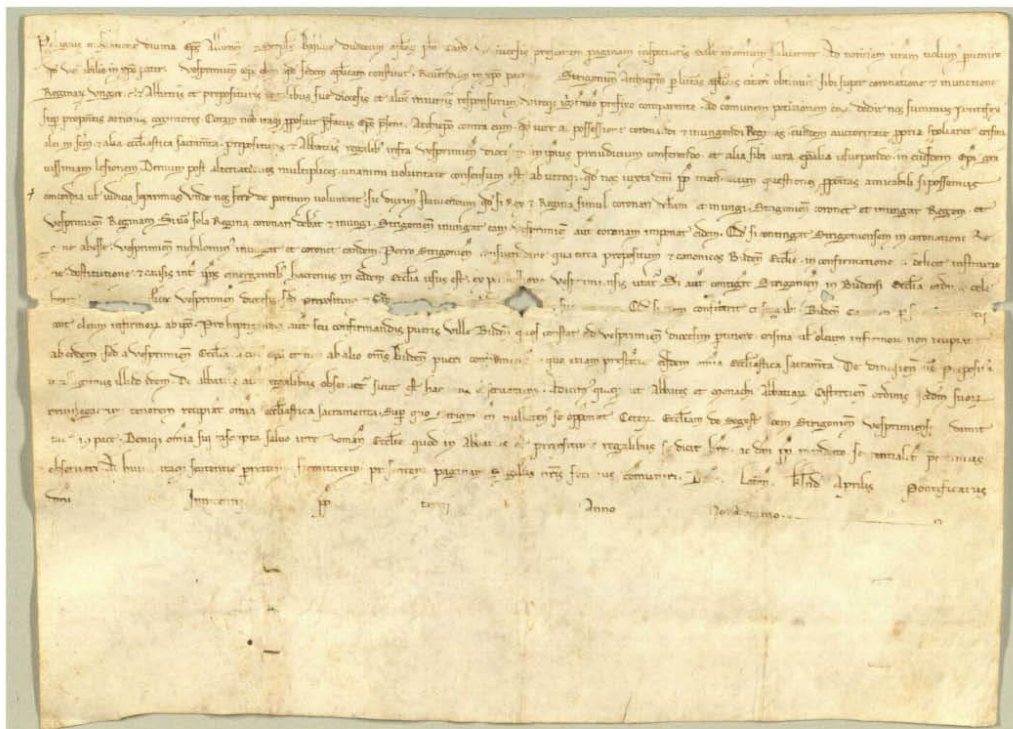
Fotó: Kövesdi Róka Lajos

Pásztorbot, Zita királyné koronázási ajándéka az öt koronázó báró Hornig Károly bíborosnak, Bécs, 1916.

Fotó: Kövesdi Róka Lajos

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek

Róma, 1216. április 1.

Pelagius albanói püspök és István bibornak mint III. Ince pápától kiküldött bírák a veszprémi püspök és az esztergomi érsek között a királyné koronázása és joghatósági kérdésekben támadt perben egyezséget hoznak létre.

Pelagius miseratione divina episcopus Albanensis et Stephanus basilice duodecim apostolorum presbiter cardinalis universis presentem paginam inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad notitiam vestram volumus pervenire, quod venerabilis in Christo pater [Robertus]¹ Vesprimiensis episcopus olim apud sedem apostolicam constitutus reverendum in Christo patrem [Johannem]¹ Strigoniensem archiepiscopum per litteras apostolicas citari obtinuit sibi super coronatione et in unctione reginarum Ungarie et abbatibus et preposituris regalibus sue diocesis et aliis iniuriis responsurum. Utroque igitur termino prefixo comparente ad communem petitionem eorum dedit nos summus pontifex super propositis articulis cognitores. Coram nobis itaque proposuit prefatus episcopus presente archiepiscopo contra eum, quod iure ac possessione coronandi et inungendi reginas eundem auctoritate propria spoliaret, crisma, oleum sacrum et alia ecclesiastica sacramenta preposituris et abbatibus regalibus infra Vesprimiensem diocesim in ipsius preiudicium conferendo et alia sibi iura episcopalia usurpando in eiusdem episcopi gravissimam lesionem. Demum post altercationes multiples unanimi voluntate consensum est ab utroque, quod nos iuxta domini pape mandatum questiones propositas amicabili si possemus concordia vel iudicio sapiemus. Unde nos fere de partium voluntate sic duximus statuendum: quod si rex et regina simul coronari debeant et inungi Strigoniensis coronet et inungat regem et Vesprimiensem reginam. Si vero sola regina coronari debeat et inungi, Strigoniensis inungat eam, Vesprimiensis autem coronam imponat eidem. Quod si contingat Strigoniensem in coronatione regine abesse, Vesprimiensis nichilominus inungat et coronet eandem. Porro Strigoniensis consuetudine, qua circa prepositum et canonicos Budensis ecclesie in confirmatione videlicet institutione, destitutione et causis inter ipsos emergentibus hactenus in eadem ecclesia usus est, ex permissione Vesprimiensis utatur. Si autem contingit Strigoniensem in Budensi ecclesia ordines celebrare, [non ordinet] clericos Vesprimiensis diocesis, sed prepositum et canonicos [Budensis ecclesie] ...² Quod si idem confecerit crisma ibi, Budenses ca[nonici] pro se [tantum] recipiant oleum infirmorum ab ipso. Pro baptizandis autem seu confirmandis pueris ville Budensis quos constat ad Vesprimiensem diocesim pertinere crisma vel oleum infirmorum non recipiant ab eodem, sed a Vesprimiensi ecclesia, a cuius episcopo et non ab alio omnes Budenses pueri confirmantur, a quo etiam prestentur eisdem omnia ecclesiastica sacramenta. De Dimisiensi vero prepositura intelligimus illud idem. De abbatibus autem regalibus observetur, sicut est hactenus observatum. Adicimus quoque, ut abbates et monachi abbatiarum Cisterciensis ordinis secundum suorum privilegiorum tenorem recipiant omnia ecclesiastica sacramenta, super quo Strigoniensis nullatenus se opponat. Ceterum ecclesiam de Segest idem Strigoniensis Vesprimiensi dimittat in pace. Denique omnia suprascripta, salvo iure Romane ecclesie, quod in abbatibus et preposituris regalibus se dicit habere ac domini pape mandato sententialiter precipimus observari. Ad huius itaque sententie perpetuam firmitatem presentem paginam sigillis nostris fecimus communiri. Datum Laterani Kalendis Aprilis, pontificatus domini Innocentii pape tertii anno nonodecimo.

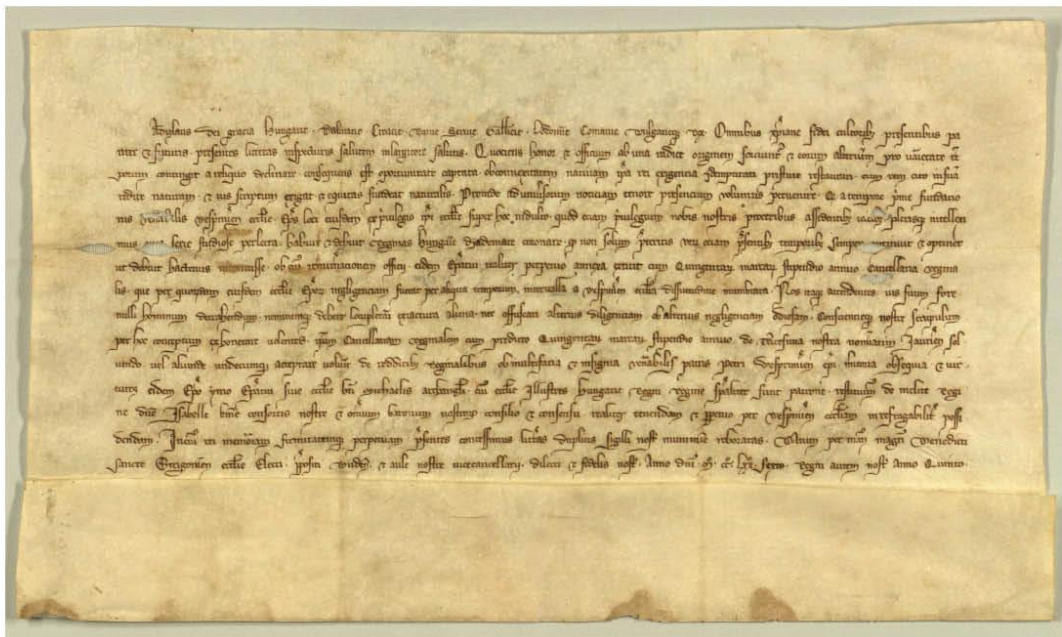
Hártyaoklevél, mely a szöveg közepén és a hosszanti összehajtásnál sérült. Két pecsétje hiányzik.

Hátlapján: a római kancellária feljegyzése: Pro coronatione regine.

Jelzete: Vp. It. 1216. Ius coronandi reginas 1. (DF 200 004) **Kiadása:** CD III/1. 181–183. és a tihanyi konvent 1300. június 1-én kelt átiratában VII/5. 553–557.; MREV I.35–36.; RÓKA (1779) 102–104.

¹ Róbert veszprémi püspök és János esztergomi érsek nevének helyén két pontot találunk.

² 1 cm hiány.

1276.

IV. László király visszaadja a veszprémi püspököket egyházuk alapításától megillető kiváltsággal, a királyné koronázásának jogával egybekötött királynei kancellárságot, s úgy rendelkezik, hogy a kancellári tiszteért járó évi 500 márkát a győri harmincadból fizessék.

[L]adizlaus Dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie Bulgarieque rex omnibus christiane fidei cultoribus, presentibus pariter et futuris presentes litteras inspecturis salutem in largitore salutis. Quotiens honor et officium ab una radice originem sortiuntur et eorum alterutrum pro varietate temporum contingit a reliquo declinare, consequens est oportunitate (!) captata ob connexitatem nativam ipsa rei exigentia ydemptitati pristine restaurari cum rem cito in suam redire naturam et ius scriptum exigat, et equitas suadeat naturalis. Proinde ad universorum notitiam tenore presentium volumus pervenire, quod a tempore prime foundationis venerabilis Wesprimiensis ecclesie episcopus loci eiusdem ex privilegio ipsi ecclesie super hoc indulto, quod etiam privilegium nobis nostris proceribus assidentibus vicibus plerisque intelleximus eius serie studiose perfecta, habuit et debuit reginas Hungarie dyademate coronare, quod non solum preteritis, verum etiam presentibus temporibus semper optinuit et optinet, ut debuit hactenus inconcusse, ob cuius remunerationem officii eidem episcopatu realiter perpetuo annexa extitit cumquingentarum marcarum stipendio annuo cancellaria reginalis, que per quorundam eiusdem ecclesie episcoporum negligentiam fuerat per aliqua temporum intervalla a Wesprimiensis ecclesia dissuetudine inumbrata. Nos itaque attendentes ius suum fore nulli hominum detrahendum, neminemque debere locupletari ex iactura aliena, nec offuscari alterius diligentiam ob alterius negligentiam odiosam, conscientieque nostre scrupulum per hoc conceptum exhonerare volentes, ipsam cancellariam reginalem cum predicto quingentarum marcarum stipendio annuo de tricesima nostra nominatim Jauriensi solvendo vel aliunde undecumque acceptare vulerint de redditibus reginalibus, ob multifaria et insignia venerabilis patris Petri Wesprimiensis episcopi meritoria obsequia et virtutes, eidem episcopo, ymo episcopatu sive ecclesie beati Michaelis archangeli, cuius ecclesie illustres Hungarie regni regine specialiter sunt patronae, restituimus de inclite regine domine Isabelle karissime consortis nostre et omnium baronum nostrorum consilio et consensu realiter tenendam et perpetuo per Wesprimiensem ecclesiam inrefragabiliter possidendam. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri Benedicti, sancte Strigoniensis ecclesie electi, prepositi Budensis et aule nostre vicecancellarii, dilecti et fideli nostri. Anno Domini M° CC° Lxx° sexto, regni autem nostri anno quinto.

Hártyaoklevél, melyről a királyi kettős pecsét hiányzik. Hátlapján: Super cancellaria regine reddita ecclesie Wesprimiensis in perpetuum.

Jelzete: Vp. It. 1276. Ius coronandi reginas 2. (DF 200 030) **Kiadása:** CD V/2. 337–339. Regesztája: RA II. 2741. sz.

1425. február 24.

Zsigmond király Rozgonyi Péter veszprémi püspök kérésére átírja és megerősíti IV. László 1276-ban kelt kiváltságlevelét a veszprémi püspök királynékoronázó jogáról és királynéi kancellári méltóságáról.

Sigismundus Dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallitie, Lodomerie, Cumanie Bulgarieque rex, marchio Brandenburgensis necnon Lucemburgensis heres universis christifidelibus presentibus pariter et futuris presentem paginam intuentibus salutem in omnium salvatore. Illa sunt in nostris obtutibus potiora, illa nempe in nostris considerationibus gratiora, que decorem domus Dei ad honorem preclari nuntii salvatoris gloriosi Michaelis archangeli iuxta primariam excelsorum principum dispositionem digne respiciunt et attollunt. Hic est enim ille excellens prepositus paradisi et almus dux nostre fragilitatis, qui nos excusat apud (!) Deum de peccatis propitium reddens et huius vite finitis terminis representans gratie salvatoris. Proinde universorum presentium posterorumque notitie harum serie volumus fieri manifestum, quod fidelis noster dilectus devotus reverendus in Christo pater dominus Petrus de Rozgon episcopus ecclesie Wesprimiensis serenitatis nostre veniens in presentiam, exhibuit et presentavit nobis litteras privilegiales condam domini Ladislai laudande memorie regis Hungarie, predecessoris nostri duplcis sui sigilli appensione roboratas super perennali restitutione cancellarie reginalis maiestatis cum quingentarum marcarum stipendio annuo de tricesima sua nominatim Jauriensi solvendo pro condam Petro episcopo, ymmo episcopatu eiusdem ecclesie Wesprimiensis rite facta confectas tenoris subnotandi, supplicans exinde prefatus dominus Petrus de Rozgon episcopus maiestati nostre humiliter et devote, ut easdem litteras ratas, gratas et acceptas habendo nostrisque litteris similiter privilegialibus verbotenus inseri et conscribi faciendo pro ipsa ecclesia Wesprimiensi eiusque episcopis perenniter valituras innovando confirmare dignemur. Quarum tenor talis est: [IV. László oklevelét lásd 36. szám alatt.] Nos igitur humilimis (!) devotisque prefati domini Petri episcopi supplicationibus nostro per ipsum subiectione oblati culmini regia benignitate exauditis et clementer admissis, prescriptas litteras privilegiales predicti condam domini Ladislai regis non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte vitiatas, sed omni prorsus suspicionis scrupulo destitutas et carentes presentibusque nostris litteris consimiliter privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali insertas quo ad omnes suas continentias, clausulas et articulos acceptamus, approbamus et ratificamus. Nichilominusque tum ob spem et devotionem nostram singularem, quam ad beatissimum militie celestis principem Michaellem archangelum, in cuius nomine sanctissimo prefata ecclesia Wesprimiensis censetur edificata, efficaciter gerimus et habemus, tum etenim requirentibus ipsius domini Petri episcopi fidelitatis et fidelium servitorum laudedignis meritis et acceptis sinceris complacentiis per ipsum nobis et sacro nostro regio dyademati multipharie multisque modis cum sumpme fidelitatis constantia laudabiliter exhibitis et impensis, simulcum huiusmodi ipsius cancellarie reginalis maiestatis restitutione, aliisque omnibus premissis litteris annotati condam domini Ladislai regis latius explicatis et contentis, mera auctoritate regia et potestatis plenitudine, ex certaque nostre maiestatis scientia, necnon de consensu et beneplacito serenissime principis domine Barbare regine, consortis nostre carissime, prelatorum etiam et baronum nostrorum consilio prematuro pro annotato domino Petro de Rozgon episcopo et dicto episcopatu (!) ac successoribus suis episcopis perenniter valituris innovamus, confirmamus presentis scripti nostri patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras privilegiales pendentis autentici sigilli nostri duplcis, quo ut rex Hungarie utimur, munimine roboratas. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Johannis episcopi Zagrabienis, aule nostre maiestatis¹ sumpmi cancellarii, fidelis nostri dilecti anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo quinto, sexto Kalendas Martii, regnorum autem nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo octavo, Romanorum quintodecimo et Bohemie quinto, venerabilibus in Christo patribus dominis Georgio Strigoniensi, Doymo Spalatensi et Andrea Ragusiensi archiepiscopis, Colocensi et Jadrensi sedibus vacantibus, eodem Johanne Zagrabienis, Andrea Waradiensi, Blasio Transsilvanensi, Henrico Quinqueecclesiensi, prefato Petro de Rozgony Wesprimiensi, Ladislao de Marczaly Chanadiensi, Benedicto Boznensi, Clemente Jauriensi, Nicolao Waciensi, Jacobo Sirmiensi, Petro Corbaviensi, fratribus Hýnkone Nitriensi et Thoma Segniensi ecclesiarum episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Agriensi, Traguriensi, Scardonensi, Sibinicensi, Tininiensi, Nonensi, Makarensi et Pharensi sedibus vacantibus. Necnon magnificis viris Nicolao de Gara regni nostri Hungarie predicti palatino, altero Nicolao de Chaak wayvoda nostro Transsilvanensi, comite Stephano Kompolth de Nana iudice curie nostre, Hermanno comite Cilie Zagorieque ac totius regni nostri Slavonie, socero nostro, Alberto de Wng priore Aurane, Dalmatie et Croatie regnorum nostrorum predictorum, Desew de dicta Gara Machoviensi banis, honore banatus Zewriniensis vacante, Petro filio Herrici de Berzevicze tavarnicorum, Ladislao filio condam Johannis wayvode de Thamasý ianitorum, Stephano de Bathor dapiferorum, Ladislao Kompolth de predicta Nana pincernarum, Nicolao de Peren agazonum nostrorum magistris Stephano de antedicta Rozgon comite Poseniensi, aliisque quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honoris.

Hártyaoklevél, szederjes színű selyemzsinóron függő nagy kerek királyi kettős pecséttel. A hártya felhajtásán: Lecta et collationata. Hátlapján: Privilegium Sigismundi regis confirmans privilegium Ladislai regis super officio cancellariatus summý et super perannali restitutione cancellarie reginalis cum quingentarum marcarum stipendio annuo.

Jelzete: Vp. lt. 1425. Ius coronandi reginas 3. (DF 200 417) **Kiadása:** CD X/6. 673–677. és XI. 454–457.; RÓKA (1779) 243–244. (részletek)

¹ A kétszer írt „maiestatis” szó közül az első áthúzva.

Fehérvár, 1437. december 31.

Albert király és feleségének, Erzsébetnek koronázásakor György esztergomi érsek, jóllehet Zsigmond király első és második feleségét, Máriát és Borbálát az esztergomi érsek koronázta, a Rozgonyi Simon veszprémi püspöktől felmutatott bizonyítékoktól indítatva hozzájárul ahhoz, hogy a királynét a veszprémi püspök koronázza.

Nos Georgius miseratione divina archiepiscopus ecclesie Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas et apostolicæ sedis legatus natus memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod pridem excellentissimo principe et domino nostro domino Sigismundo Dei gratia Romanorum imperatore ac Hungarie, Bohemie etc. rege, sicut divine placuit voluntati, finale debitum nature persolvente, prelati quoque, baronibus, proceribus et regnicolis in multitudine et quantitate copiosa in hunc locum prom serenissimi principis domini nostri domini Alberti ducis Austrie in regem Hungarie electi coronatione convenientibus, inter alia, que tunc in oneribus variis regni occurrebant, per reverendum in Christo patrem dominum Symonem de Rozgon episcopum Wesprimiensem de et super facto coronationis et inunctionis reginalis maiestatis disceptatio et difficultas quoad nos et ecclesiam nostram mota fuit, proponens et allegans idem dominus episcopus Wesprimiensis, quod ad ipsum pretextu iurium et privilegiorum sue ecclesie antiquorum, quorum nonnulla in nostri et dictorum aliorum prelatorum et baronum presentis tunc produxit, coronatio et inunctio domine regine Hungarie spectaret et pertineret. Et quamvis huiusmodi sue intentionis propositionem et allegationem per certas litteras et privilegia etiam predecessorum nostrorum archiepiscoporum Strigoniensium tunc productas et exhibita aliquo modo firmare voluisset, tamen quia predecessores nostri Strigonienses archiepiscopi de scitu et memoria hominum nunc viventium quamplures, signanter dominas Mariam et consequenter Barbaram pretacti domini Sigismundi imperatoris et regis conthorales coronarunt et inunxerunt in reginas, tum quia non estimavimus, neque aliquo modo scivimus aut putassemus, quod super huiusmodi facto coronationis regine per dictum dominum episcopum et nos disceptatio et difficultas oriri debuisset aliquo modo, ut proinde etiam nostre ecclesie iura et privilegia suis iuribus contraria vel prevalencia querere, producere et apportare valuissimus. Sed quoniam tam nos nostre ecclesie Strigoniensis, quam etiam pretactus dominus episcopus sue ecclesie Wesprimiensis iura ex prestito tenemur defendere iuramento, ideo nos in favorem pacis et fraterne amicitie, intervenientibus tamen et mediantibus notabilibus viris, certis videlicet prelati et baronibus pretacti regni Hungarie, ne ex tali nostra disceptatione negligentia vel obstaculum aliquid in prefata coronatione, que indilate propter multa et varia evitanda pericula fieri debuit, acquievimus dicto domino episcopo Wesprimiensi et condescendimus sine tamen preiudicio iurium ecclesie nostre Strigoniensis, ut serenissimam dominam nostram dominam Elisabeth, conthoralem videlicet memorati domini ducis Austrie et in regem, sic ut premittitur, electi in reginam Hungarie inungere valeat et coronare. Tali tamen sub conditione, quod si nos temporis in processu, quo opportunitas comodose se obtulerit, iura et privilegia alia ecclesie nostre, suis videlicet efficaciora et meliora invenire ac producere poterimus, extunc ipsis visis et ruminatis idem dominus episcopus Wesprimiensis a prosecutione dictorum suorum iurium et privilegiorum in antea penitus desistere debeat et cessare teneatur. Casu vero, quo predicta sua producta iura et privilegia, ac quecumque alia inveniendia et producenda nostris fuerint saniora, efficaciora et meliora, extunc nec nos, neque nostri successores in antea ipsum dominum episcopum, aut suos successores in huiusmodi facto coronationis ullo umquam tempore impedire debeamus aut valeamus. Ad que omnia observanda tam nos, quam sepetactus dominus episcopus Wesprimiensis sub presentium litterarum, quibus utriusque nostrum anularia sigilla sunt appensa, obligavimus et obligamus testimonio mediante. Datum in Alba Regali in vigilia Circumcisionis Domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo septimo.

Hártyaoklevél, szederjes színű selyemzsinórról függő két sárga viaszfoglalatban vörös viaszra nyomott gyűrűspecséttel. Hátlapján: Super coronatione et inunctione regine.

Jelzete: Vp. lt. 1437. Ius coronandi reginas 4. (DF 200 449) **Kiadása:** CD X/7. 879–881. és XI. 29–32.; RÓKA (1779) 255–257.

540

A VESZPRÉMI PÜSPÖK
KIRÁLYNÉ-KORONÁZÁSI JOGÁNAK
TÖRTÉNETE.

BÁRÓ HORNIG KÁROLY VESZPRÉMI PÜSPÖK MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

KOLLÁNYI FERENCZ,
Ő SZENTSÉGE KAMARÁSA, N. MUZEUMI KÖNYVTÁRÓR.

VESZPRÉM,
EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDA.
1901.

ELŐSZÓ.

Az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között már a XIII. század első felében vita támadt a királyné-koronázás joga felett. Veszprém főpásztorai ettől az időtől kezdve soha sem szüntek meg éber figyelemmel őrködni ezen joguk felett és minden lehető megítélettel arra nézve, hogy egyházuk e nevezetes kiváltsága érintetlenül szálljon az utódokra. Másrészt azonban az esztergomi érsek sem nyugódtak meg, sem abban, hogy a királyné-koronázást, ha mindjárt csak bizonyos körülmények közt is, egyedül csak a veszprémi püspök végezze, sem abban, hogy a koronázási szertartás végzésében a főszerep a veszprémi püspöknek jusson. Az ebből származó versengés közt s azok alatt a nagy rázkódtatások alatt, a melyeken a nemzet élete évszázadok folyamán átment, a királyné-koronázási jog bizonyos változást szenvedett. Ennek a történetét akarjuk mi a következőkben vázolni s a magyar egyházjogtörténet egyik, eddig nem egészen tisztázott kérdését, a kellő világításba helyezni.

Budapesten, 1901 január 15-én.

KOLLÁNYI FERENCZ.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó.	
I. §. A királyné-koronázás joga az irodalomban. Baernkopf értekezése. Csapody ellenirata. Egyéb írók véleményei . . .	1
II. §. A királyné-koronázás joga az első századokban. Az 1216-iki római ítélet. IV. Béla 1269-iki kiváltságlevele. Erzsébet királyné 1280. és 1289-iki oklevelei. IV. László 1276-iki kiváltságlevele. Ágnes királyné 1299. és 1300-iki megerősítő levelei. Palóczy György és Rozgonyi Simon 1438-iki megállapodása. II. Ulászló 1502-iki oklevele. A mohácsi vész előtt a szent koronával koronáztatott meg a királyné. A veszprémi püspök a királyné fejére tette a szent koronát	36
III. §. Királyné-koronázások a mohácsi vész után, az osztrák uralkodóház idejében. Volkra Ottó János veszprémi püspök 1714-iki felterjesztése a királyhoz. Keresztély Ágost hercegprimás észrevételei. Volkra óvástétele az 1714. évi országgyűlésen. Bajzáth József püspök felterjesztése a királyhoz 1790-ben. Batthyányi József primás válasza és emlékirata. Bajzáth újabb megkeresése a kancelláriához 1792-ben. A kancellária javaslata. I. Ferencz 1792. évi legfelsőbb elhatározása . .	97

I. Mátyás király feleségét, Beatrixot is csak azon okból kente fel a veszprémi püspök, mivel a koronázás 1476 december havában ment végbe, a mikor János esztergomi érsek Németországba szökött. A veszprémi püspök tehát annál is inkább hivatva volt az összes koronázási szertartásokat végezni, miután ezt az esztergomi érsek távollétében, az 1216. évi egyezmény is biztosította neki.

Egyébként, ha valaki azt a tételt akarná felállítani, hogy abból, miszerint a veszprémi püspök az esztergomi érsekség üresedése esetén, vagy mert az érsek bármely más okból akadályozva volt, a királynét nemcsak megkoronázta, de fel is kente, a veszprémi püspökség bizonyos joghoz jutott, akkor azt is el kellene fogadnia, hogy a király-koronázás joga is átszármazott a veszprémi püspökre, miután Zsigmond királyt, üresedésben lévén az esztergomi érseki szék, szintén a veszprémi püspök koronázta meg.

Viszont ilyen módon azt is be lehetne azután bizonyítani, hogy a veszprémi püspök is elveszítette a királyné-koronázás jogát, miután nem egyszer megtörtént, kivált a mohácsi vész után, hogy a királynét a nyitrai püspök koronázta meg.

II. Ulászló nejét, Annát, nemcsak felkente, hanem meg is koronázta az esztergomi érsek, miután a koronázás idején az akkori veszprémi püspök, Frangepán György, még nem volt felszentelve. Nehogy azonban ebből a veszprémi püspökségre valami jogveszteség vagy hátrány származzék, a király 1502-ben oklevelet adott ki, a melyben kijelenti és elismeri, hogy csupán csak ebben az egy esetben, a fentebb említett okból végezte, a királyné koronázását az esztergomi érsek.

az ebből származható zavarokat, az eléje terjesztett egység jóváhagyását megtagadta.¹⁾

A belga származású Róbert veszprémi püspök, a ki oly készséggel nyújtott segédkezet az esztergomi érsekség jogainak megnyirbálásához, természetesen nem a legbarátosabb viszonyban élt János esztergomi érsekkel. Erre mutat az a körülmény is, hogy ő kísérte ki Gertrud királyné meggyilkoltatása után, az ő gyűlölt öcsését, Bertholdot, az országból. A fentebbi egyezmény létrejötténél vitt szerepe is a mellett szól, hogy Berthold hivei közé tartozott.

Ennek következménye az volt, hogy Berthold ellenfelével, János érsekkel, több mindenféle összeütközése támadt. Különösen pedig megtörténhetett ez attól az időtől kezdve, hogy a királyi székhely a veszprémi egyházmegyéhez tartozó Buda lett, a hol az ország első főpapja s a királyi család lelki pásztora különféle egyházi ténykedéseket végzett, a miben Róbert püspöki joghatóságának sérelmét látta.

A két főpap közötti ellenséges viszony még jobban elmérgesedett akkor, a midőn Róbert állásfoglalását ellene, és Berthold mellett, János érsek azzal viszonzta, hogy elütötte őt széke egyik legbecsesebb kiváltságának gyakorlásától.

II. Endre király 1215-ben nőül vette Courtenay Péter francia herceg leányát Jolántát. Megtörténvén az esküvő, Róbert püspök érvényesíteni kívánta azon jogát, hogy a királyné felkenését és koronázását ő végezze. János érsek azonban keresztül vitte II. Endrénél, hogy a királynét ne Róbert, hanem ő kenje fel és koronázza meg.

¹⁾ Knauz I. 198.

Mivel birta rá az érsek a királyt, hogy a veszprémi püspök jogainak mellőzésével reá bizza hitvesének megkoronázását, nem tudjuk. De nagyon valószínű, hogy János érsek arra hivatkozott, miszerint a király-koronázás joga kizárólag az esztergomi érseket illetvén meg, sőt miként ezt a pápai oklevelek is bizonyítják, egyedül az esztergomi érsek lévén a királyi család házi főpapja, s ő szolgáltatóván ki nekik a szentségeket is, a királyné koronázását sem végezheti más, mint ő.

A veszprémi püspök nem volt abban a helyzetben, hogy az érsek állításaira oklevéli bizonyítékokkal czáfolhatott volna rá. Legalább semmi nyomára sem akadunk annak, hogy akár ekkor, akár pedig később, írott bizonyítékokat mutatott fel, vagy akár csak hivatkozott ilyenekre, püspöksége ezen legfontosabb kiváltságának védelmezésében. Már pedig kétségtelen, hogy ezt nem mulasztja el, ha egyáltalában tehetségében áll.

Ebből joggal arra következtethetünk, hogy a veszprémi püspökség ezen kiváltsága soha nem is volt írásba foglalva, nem alapult valamely királyi kiváltságlevélen, hanem csupán a gyakorlaton, a mely talán már Gizella megkoronáztatásától vette kezdetét, vagyis egyidejűleg azzal, hogy a magyar királyné alapítója, kegyura lett a veszprémi egyháznak. II. Endre király pedig, bár kétségkívül nem volt ismeretlen előtte a veszprémi püspök e kiváltsága, a mint nem fektetett súlyt előbb arra, hogy az esztergomi érsekség jogai sértetlenül megóvassanak, most a veszprémi püspökség jogának megrövidítésétől sem riadt vissza, annál kevésbé, mert érdekében állott, hogy János érseket magától el ne idegenitse.

Azonban Róbert püspök, ez a meglehetősen erőszakos természetű, erős akaratú főpap, nem hagyta ennyiben a dolgot.

Éppen ebben az időtájban történt, hogy III. Ince pápa az 1215. év november havára Rómába zsinatot hívott össze. Ez alkalomból Róbert is megjelent az örök városban és első dolga volt a szentszék előtt panaszt emelni az esztergomi érsek ellen, a püspöksége kiváltságain és jogain elkövetett sérelmek miatt. A pápa erre idézőlevelet bocsátott ki az érsek ellen, felhíván őt, hogy az ellene emelt vádak alól tisztázza magát. János érsek annál könnyebben eleget tehetett a felszólításnak, mivel a zsinaton részt veendő, ugyanekkor ő is Rómában tartózkodott.

A vizálykodó felek a kitűzött napon megjelentek a pápa előtt, a ki az ügy megvizsgálását, a két főpap kérésére, Pelag albanói püspökre és Istvánra, a tizenkét apostolról nevezett egyház bibornokára bízta.

A birák előtt Róbert püspök ismét megvádolta szemtől-szemben ellenfelét, hogy őt önhatalmulag megfosztotta a királyné-koronázás és felkenés jogától, ugyszintén, hogy püspöki joghatóságát egyéb dolgokban is megsértette. Így pl. a püspöksége területén lévő királyi prépostságoknak és apátságoknak ő adja a szent olajokat, a veszprémi püspök joghatósága alá tartozó budai egyházban felszentelést és bérmálást végez.

János érsek magát Róbert püspök vádjai ellen védelmezvén, hosszas vita indult meg a két főpap között. Végre abban egyeztek meg, hogy felhatalmazzák a birákat, miszerint ezek a vitás kérdéseket, ha lehetséges békés uton egyenlitsék ki, ha pedig ez nehézségekbe ütköznék, birói ítélettel intézzék el.

Mire a birák 1216 ápril hó 11-én — a felekkel majdnem egyetértésben — a következő pontokban állapították meg az érsek és a püspök jogait.

Ha a király és királyné koronázása, felkenése egyidejűleg történik, az esztergomi érsek koronázza meg és kenje fel a királyt, a veszprémi püspök pedig a királynét. Ha pedig a királyné egyedül koronáztatik meg, az esztergomi érsek végezze a felkenést, a veszprémi püspök pedig a koronázást. Ha az esztergomi érsek nincs jelen a királyné koronázásán, a veszprémi püspök végezze a felkenést is és a koronázást is.

Az esztergomi érsek a budai egyházban felszentelést akarván végezni, előbb erre a veszprémi püspöktől engedélyt kérjen és csak is a saját clericusait szentelje fel. Ha az érsek Budán chrismát szentel, azok, a kik a veszprémi egyházmegyéhez tartoznak, ne fogadják el tőle a betegek olaját és a kereszteléskor használandó olajat. A budai gyermekeknek csak a veszprémi püspök adhatja fel a bérnálást, valamint a többi szentségekben is csak ő részesítheti őket.¹⁾

Az ítélet szövegezéséből kiolvashatjuk, hogy a versengő felek egyike sem érezte magát minden tekintetben kielégítve a megállapított pontozatok által. „Unde nos — mondják a bírák ítéletükben — fere de partium voluntate sic duximus statuendum.“ Ezt a koronázási jog ezen kettéosztásánál nem is csodálhatjuk. A veszprémi püspök elégedetlen volt — és méltán — mert eddig egyedül gyakorolt ősi jogát bizonyos körülmények közt az esztergomi érsekkel kellett megosztania. De nem tetszett János érsek-

¹⁾ „Quod si rex et regina simul coronari debeant, et inungi, Strigoniensis coronet et inungat regem et Vesprimiensis reginam; si vero sola regina coronari debeat et inungi, Strigoniensis inungat eam, Vesprimiensis autem coronam imponat eidem; quod si contingat Strigoniensem in coronatione reginae abesse, Vesprimiensis nihilominus inungat et coronet eam.“ Fejér, VII/5. 554. A veszprémi püspökség római oklevéltára. I. 35.

nek sem, hogy a felkenés és koronázás jogát, melyet Jolánta királyné koronázása alkalmával sikerült erőszakos fellépésével a veszprémi püspöktől teljesen elvennie, nem tudta egyuttal a jövőre nézve is székének megtartani.

Róbert püspök mindamellett úgy gondolkozott, hogy bíróilag biztosított jogai még ebben az alakban is megérdemlik, hogy a pápai jóváhagyás erejével körülbástyáztassanak, és az esztergomi érsek hasonló támadásai ellen ez által is megvédelmeztessenek. Azzal a kéressel fordult tehát III. Honorius pápához, hogy a királyné koronázása és a joghatósági kérdések tárgyában, a Pelag püspök és István bibornok által hozott végérvényes egyezményt, vagy ítéletet hagyja jóvá. Mire a pápa 1220 december 18-án az ítéletet apostoli hatalmánál fogva megerősítette.¹⁾

Ily módon a királyné-koronázási jog kérdésének elintézése megnyerte a legfőbb szentesítést is, mely megadta a római birák ítéletének azt az erőt, a mely az ítélet által körvonalozott határok közt, állandóságot biztosított úgy a veszprémi püspök, mint az esztergomi érsek jogainak.

¹⁾ Theiner I. 27. A veszprémi püspökség római oklevéltára I. 51.

IRODALMI SZEMLE.

A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története.

Báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából írta: *Kollányi Ferencz*
Ó. Szentsége kamarása, n.-muzeumi könyvtárőr. Veszprém. Egyházmegyei könyvnyomda 1901. 8°. 152. l. Ára ?

A magyar királyné megkoronázásának az eredete egybeesik az első magyar király idejével, noha egészen a XII. századig Hartvik legendáját kivéve nincs oly emlékünck, mely királyné-koronázásról szólna. Csak Hartvik említi, hogy Gizella, Szt-István felesége „szent kenettel felkenetvén, a korona viselése által társának nyilatkoztatott.“ Ettől az időtől kezdve ilyféle okiratunk nincs egészen addig az ideig, midőn egy XII. századbéli emlék azt mondja, hogy Ilona, II. Béla király neje 1131-ben férjével együtt megkoronáztatott. Innét már meglehetősen bővíben vagyunk a megtartott királyné koronázásokról szóló tudósításoknak. Hogy azonban melyik püspök végezte ezt a szertartást eleinte, nem tudjuk. Az első, a ki azt állítja, hogy a királyné koronázásának joga a veszprémi püspököt illeti, Ransano lucerai püspök, a ki 1488-ban Mátyás király udvarában pápai követ volt. De hogy mily alapon, kiváltság vagy gyakorlat révén jutott-e a püspök eme jognak birtokába, nem mondja. Annyi bizonyos, hogy már a XIII. században valóságos per folyik az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között a felől, hogy kinek a joga megkoronázni a királynét. János esztergomi érsek épp oly hevesen védelmezi jogát, mint a mily határozottsággal vádolja őt Róbert veszprémi püspök a pápa előtt, hogy önhatalmulag megfosztotta a királyné koronázás és felkenés jogától. És itt kezdődik az a homályos vita, mely az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között még mai napság is folyik, s melyet tisztázni és bele világosságot önteni van hivatva Kollányi Ferencz könyve.

A munka három részből áll. Az elsőben az idevágó irodalomról számol be, különösen kiterjeszkedve a két fő munkára: Baernkopf érsekpárti és Csapody püspökpárti értekezésére. A második és harma-

dik rész Kollányi saját kutatásairól nyújt felvilágosítást s az itt nagy számmal felsorolt bizonyítékokból vonja le végül a következtetést. A királyné-koronázás történetét két időszakra osztja, melyeknek választó határát 1526 képezi. A mohácsi vész előtt a magyar királyné megkoronáztatása épp úgy ment végbe, mint a királyé: a szent korona mindkettőnek fejére tétetett. A két koronázás között a lényeges különbség az volt, hogy a királyé közjogi actust képezett, míg a királynéé államjogi jelentőséggel nem bírt. A másik, de mellékes különbség a koronázást végrehajtó személyeken alapult. A király megkoronázását az esztergomi érsek végezte, a királynét pedig a veszprémi püspök koronázta meg.

Mikor jutott a veszprémi püspök ehhez a joghoz, nem tudjuk. Némelyek azt hiszik, hogy már Gizellát a veszprémi püspök koronázta meg. De ez nem bizonyos, mert Hartvik legendájának előbb idézett szavaiból nem következik; annyi azonban mégis kétségtelen, hogy a veszprémi püspök már korán hozzájutott ehhez a joghoz, legalább az a viszony, mely a magyar királyné és a veszprémi székesegyház között, melynek a királyné hosszú időn keresztül kegyuraik voltak s hova Gizella és Szt.-László felesége, Adelheid is temetkezett, arra enged következtetni, hogy a veszprémi püspök korán megkapta e kitüntetést. Bajos is volna másképp megérteni, hogyha legalább hosszú kiváltságos gyakorlaton nem nyugodott volna e jog, Róbert püspök a pápáig menjen s János érsekkel szemben Rómában keresse a maga igazát. A baj csak ott volt, hogy Róbert azt oklevelekkel igazolni nem tudta. Ennek az lett a következménye, hogy a III. Ince pápától kirendelt bíróság előtt nem lévén egyik fél jogosultsága sem kétségtelen, kénytelen volt a középútat választani s a királyné-koronázás jogát a kettő között megosztani. Így jött létre az 1216-iki ítélet, mely megállapítja az érsek és a püspök között e jog gyakorlatát. E nevezetes határozat szerint „ha a király és királyné koronázása, felkenése egyidejűleg történik, az esztergomi érsek koronázza meg és kenje fel a királyt, a veszprémi püspök pedig a királynét. Ha pedig a királyné egyedül koronáztatik meg, az esztergomi érsek végezte a felkenést, a veszprémi püspök pedig a koronázást. Ha az esztergomi érsek nincs jelen a királyné koronázásán, a veszprémi püspök végezte a felkenést is, a koronázást is.“

Noha ez az ítélet egyik fél tetszését sem nyerte meg teljesen, Róbert, a veszprémi püspök mégis azt gondolván, hogy a benne neki ítélte jog mégis csak több a semminél, s ezért érdemes azt az esetleges támadások ellen biztosítani, azzal a kérelemmel fordult III. Honorius pápához, hogy azt erősítse meg, mit a pápa 1220-ban meg is tett. Ez a megállapított módoszat több, mint három századon keresztül, egészen 1526-ig érvényben maradt.

A mohácsi vész után változás történt a királyné koronázás szer-

tartásaiban, mert Ferdinand felesége nem a szent koronával, hanem egy másikkal koronáztatott meg 1527-ben. Talán az osztrák uralkodóház szokásai és hagyományai kívánták ezt így, de az is lehet az oka, hogy mivel a királyné koronázás államjogi jelentőséggel nem bír, Ferdinánd nem tartotta helyesnek, hogy ott is a szent korona szerepeljen. Csakhogy a magyar nép még a királyné koronázást sem tartotta végezhetőnek a szent korona nélkül, mivel ő más koronát nem ismert. Így történt, hogy már a legközelebbi koronázás alkalmával felvétellett a szertartások közé az is, hogy a szent korona ha nem is a királyné fejére, de legalább vállára illesztessék. Minthogy pedig most már két korona is szerepelt a királyné-koronázásban, természetes, hogy mivel a veszprémi püspök egyidejűleg nem helyezhette a koronákat a királyné fejére is, vállára is, az egyiknek föltételét másnak kellett átengednie. Így jutott az esztergomi érsek ahhoz a joghoz, hogy a szent koronát a királyné vállához érintse, mialatt a veszprémi püspök a házi koronát teszi a királyné fejére. Ez a szertartás szolgált zsinormértékül a következő királyné-koronázások alkalmával, a nélkül, hogy a veszprémi püspökök annak valamely része ellen kifogást emeltek volna. De midőn III. Károly feleségének megkoronáztatása került napirendre, ezzel a vita is feljult.

Gróf Volkra Ottó veszprémi püspök felterjesztést ad be a királyhoz, a melyben oklevelekkel bizonyítja, hogy az esztergomi érseket semmi néven nevezendő jog nem illeti meg a királyné koronázásban. Kéri tehát a királyt, hogy a veszprémi püspököt helyezze vissza régi jogába, úgy, hogy ő végezhesse a felkenést, a koronázást és a többi ténykedést, a mint végezték hajdan. A király ezt a felterjesztést leküldötte Keresztély Ágost hercegprimáshoz azzal a felhívással, hogy tegye meg rá észrevételeit. A primás hivatalnokainak adta ki tanulmányozás végett, melynek alapján aztán megírja 1714-iki felterjesztését, magának követelve a szertartások végzésének jogát.

Abból, hogy az esztergomi primás rokonságban állott a királyi családdal, már sejthető, hogy milyen kimenetele lesz a dolognak. Tényleg Keresztély Ágost rokonsága többet nyomott az udvarnál, mint Volkraé minden argumentuma. A határozat az lett, hogy „az ünnepélyes nagymisét az esztergomi érsek mondja, a ki a királyné koronázást is végzi,“ a veszprémi püspök pedig igényeivel a rendes kereset útjára utaltatott. Volkra tehát nem tehetett mást, minthogy az országgyűlés előtt eme határozat ellen ünnepélyes óvást emeljen, minek jogosságát egyébként a király maga is elismerte, de azért a királyné-koronázás mégis a veszprémi püspökre nézve sérelmes módon történt.

Mária Ludovikának 1714. végbement koronáztatása után 1792-ig nem volt királyné-koronázás Magyarországon. Mária Terézia ugyanis király volt, II. József nem ismert koronázást, a többi királynék pedig előbb elhaltak, mintsem megkoronázhatták volna őket. E csendes idő vége felé a kérdés az irodalom terére terelődik. Az alkalmat rá Baj-

záth József veszprémi püspök adja a királyhoz és a kancelláriához intézett tiltakozásával. A primáshoz leküldött tiltakozásra a választ Baernkopf Ignác pozsonyi kanonok írja meg a primás megbízásából; de ez alkalmat ad neki arra is, hogy a kérdéssel bővebben foglalkozzék. Tanulmányának eredménye „De jure coronandarum reginarum Hungariae disquisitio. Posonii. 1792.” című munkája lett, melyben nagy készséggel bizonyítja az esztergomi érsek királyné-koronázási jogát. Ellene Csapody Lajos veszprémi kanonok száll síkra „Reflexiones ad disquisitionem de jure coronandarum reginarum Hungariae Posonii editam. Anno 1792. Pestini” című dolgozatával.

Igy állott a kérdés, midőn Bajzáth értesülvén arról, hogy I. Ferenc feleségét, Mária Teréziát is meg akarja koronáztatni, 1792-ben újabb felterjesztést intéz az udvari kancelláriához, jogának megóvása ügyében. A kancellária az ügyet a király elé vitte, a ki a kancellária javaslatára 1792. ápril. 23-án olyképpen döntött a kérdésben, hogy „az ünnepélyes szentmise, a felkenés, a szent koronának a királyné jobb vállára való helyezése, (tehát a királyné-koronázás lényege) a kormánypálcza és az országalma átadása” . . . mind az esztergomi érsektől végeztesse, „a veszprémi püspök 1714-iki keresete pedig, a mennyiben még el nem évült, maradjon meg a maga épségében”.

Ez az utolsó intézkedés a királyné-koronázás jogának kérdésében. A legutóbbi királyné koronázásig valamennyi e szerint ment végbe. A gyakorlat azonban nem gátolhatja a veszprémi püspököt, hogy jogát esetleg újabb bizonyítékok alapján ne érvényesítse. A mire azonban nincs remény. A veszprémi püspököknek tehát csak anyai joga van a királyné-koronázásban, a mennyit neki az 1216. évi római ítélet biztosít.

Ez Kollányi könyvének a tartalma, melynek tárgyalása folyamán a szerző alapos készütségű történetírónak s kiváló jogásznak mutatkozik be újra. Stílusa élvezetes, logikája erős. *Dr. Hám Antal.*

Két művelődéstörténeti munka.

A magyar művelődés és iskolázás története az Árpádok alatt.
Irta *Varjú János.* (Vác, Mayer Sándor könyvny. 1901.) Varjú János szép s minden esetre dicsérendő feladatra vállalkozott. A magyar történet egyes nagyobb korszakairól szóló monografiák áttanulmányozása után főképp a szellemi műveltség terén elért eredmények ügyes áttekinthető összefoglalásával, rövid műveltségtörténeti korrajzokat kíván nyújtani az ifjúságnak házi olvasmányúl. Nem az a célja, hogy a történetbuvárok belőlük, mint forrásmunkákból merítsenek, hanem saját szavai szerint „hogy a magyar történelem tanulásában lelkes magyar ifjúságot az élet mesterének azon tanulságaira is figyelmeztesse, melyeket az intézmények, szokások, az erkölcsök és a művelődés tényezőinek: a művészetek és iskolák fejlődése föltüntetnek”. S feladatának jó részét meg is valósította már a szerző. Jelen tanulmányában az Árpádok korabeli műveltség képét rajzolja főképp Pauler, Horváth

Kalmár János

Királynéi koronázás Pozsonyban, 1714-ben

A királynéi koronázásokkal külön nem foglalkozott történetírásunk. Némelyik korszakáttekintő összegzés, ill. a királykoronázásról, valamint a Szent Korona történetét tárgyaló munkák megemlékeznek ugyan az uralkodói feleségekkel kapcsolatos ilyen jellegű szertartásokról is, de csak mellékesen.¹ A csekély figyelemnek talán az a magyarázata, hogy valójában nem volt államkormányzati szerepük,² még ha kénytelenek voltak is valamelyes részt vállalni – legalább a trónutódlás, ill. a dinasztikus kapcsolatok alakítása tekintetében – férjük uralkodói terheiből.³

A királynéi koronázással kapcsolatban közkeletű nézet, hogy az avatás joga kiváltsága alapján a veszprémi püspököt illette meg.⁴ A veszprémi egyház és főpapjának e privilégiuma abban gyökerezik, hogy – miként I. Károly 1341. április 15-én Visegrádon kelt oklevelé fogalmaz – az ottani székesegyház a királyné főkaplornája (*specialis capella reginalis*),⁵ méghozzá a kifejezés eredeti, (rövid) köpenyt jelentő értelmében, amelyről aztán arra az épületre is ráragadt e megnevezés, amelyben az ereklyé(ke)t elhelyezték, annak nyomán, hogy a frank uralkodói udvarban igen nagy megbecsülésenk örvendett, s ennek megfelelően ereklyeként őrizték tours-i Szent Márton⁶ csodatételének eszközét, a köpenyét. Idővel persze egyházi kellékek, istentisztelethez használt szerek is kerültek oda, melyeket együttesen a káplánok őrizetére bíztak.⁷ Veszprémben helyezték el a királyné koronáját⁸ az uralkodó

¹ Bartoniek Emma: *A magyar királykoronázások története*. Budapest 1939 (A Magyar Történelmi Társulat könyvei IV); Dobozy Hajnalka: *Királynéink az Árpád- és Anjoukorban*. Szeged 1934 (Koloszvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből 26); Bertényi Iván: *A magyar Szent Korona története*. Budapest 1978; Benda Kálmán – Fügedi Erik: *A magyar korona regénye*. Budapest 1979; Lupescu Radu: „Mátyás királlyá választása és koronázása” in: *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490*. Kiállítási katalógus. (Szerk.): Farbak Péter – Spekner Enikő – Szende Katalin – Végh András. Budapest 2008, 191-195.; Holčík, Štefan: *Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563-1830*. Ford. Nagy Judit. Budapest - Bratislava 1986; Zsoldos Attila: *Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig*. Debrecen 1997 (Történelmi kézikönyvtár, 66-68. ; Uő.: „A Szent Korona árnyékában. Királyné és korona” in: *História* 23 (2001), 58-59. ; Estók János: *Királynék könyve. Magyarország királynői, királynéi, kormányzónei és fejedelemszanyai*. Budapest 2000, 94-95. Miksa feleségének, Habsburg Mária spanyol infánsnőnek 1563-ban történt magyar királynéi koronázására vonatkozóan ld. *Die Krönungen Maximilians II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack, ediert nach CVP 7890*. (Hgg.) Edelmayer, Friedrich – Kammerhofer, Leopold – Mandlmayr, Martin C. – Prenner, Walter – Vocelka, Karl G. Wien 1990 (Fontes rerum Austriacarum I/13), 202., valamint Vocelka, Karl: „A beiktatás ceremóniája” in: *Rubicon* 3 (1992), 13., továbbá Péter Katalin: „A királyi méltóság megjelenítése. Habsburg királykoronázás 1563-ban” in: *História* 25 (2003), 19.

² Matsche, Franz: „Bellona und Astraea. Zwei allegorische Huldigungen an Kaiserin Elisabeth Christine als Kriegs- und Friedensgöttin in Ölskizzen von Johann Michael Rottmayr” in: *Frühneuzeit-Info* 16 (2005), 35.

³ Zsoldos (2001), 59.

⁴ „Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról”. Ford. Kulcsár Péter. In: *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról*. Vál., szerk. Katona Tamás. Budapest 1979 (Pro memoria), 356.

⁵ Guheil Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém²1979, 101.

⁶ Szent Márton tiszteletére főként a Meroving-uralkodók által ld. Sigal, Pierre André: *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*. Ford. Gyáros Erzsébet. Budapest 1989, 126-127.

⁷ Wagner, J[ohannes]: „Kapelle” in: *Lexikon für Theologie und Kirche*. (Hg.) Höfer, Josef – Rahner, Karl. Bd. 5. Freiburg/Br. ²1986, 1316.

⁸ A királynéi koronáról – mármint azokról, amelyekkel megkoronázták őket, ugyanis ez az aktus rendszerint nem a királyavató koronával történt – igen keveset tudunk. Egy 13. század első harmadából származó oklevél alapján biztosra vehető, hogy Szent István feleségének, Gizella bajor hercegnőnek volt saját – de legalábbis az

feleségének koronázási jelvényeivel együtt, a középkorban ott volt a királynéavató trónszék. A királynéi kancellár tisztségét azonban – ellentétben utóbb erre alapozott igényekkel – sokszor nem a veszprémi püspökkel töltötték be.⁹

Úgy tűnik, hogy bár az Árpád-korban a már korábban megkoronázott király feleségének avatására gyakorta került sor Veszprémben,¹⁰ a későbbi középkorban azonban – csakúgy, mint férje hasonló szertartásának – már Székesfehérvár volt a színhelye.¹¹

Hogy pontosan mióta számított a királyné koronázásának joga a veszprémi egyházfő kiváltságai közé, az alighanem eldönthetetlen. IV. Béla 1269-ből való oklevele szerint „ösidőktől fogva” megilleti Veszprém püspökét a királynéi koronázási jog, míg IV. (Kun) László 1276-ban egyenesen egyházának alapításától kezdődően számítja ennek kezdetét, méghozzá egy általa állítólag olvasott – tehát nyilván korábbi – oklevélre hivatkozva. E privilégium első fennmaradt írásos emléke mindenesetre 1216-ból való, s egy pereskedés alkalmával keletkezett, melynek során éppen az akkori veszprémi püspök, Róbert folyamodott III. Ince pápához, az egyházfő állásfoglalását kérve, amiért királynéi koronázási jogát János esztergomi érsek részéről sérelem érte, hiszen II. Endre király második feleségét, Jolántát (Yolande de Courtenay-t) az utóbbi koronázhatta meg 1215-ben. A pápai bírák 1216. április 1-jén e vitában úgy foglaltak állást, hogy amennyiben a király és a királyné koronázására és szent olajjal való felkenésére egyidejűleg kerül sor, akkor az uralkodóval kapcsolatos szertartásokat az esztergomi érsek, a feleségével kapcsolatosakat pedig a veszprémi püspök végezze. A királyné egyedüli koronázása szintén a veszprémi püspök tiszte legyen, míg ez esetben az esztergomi érsek végezze a felkenését. Ha viszont az érsek valamilyen ok miatt nem lenne jelen, úgy a szertartás mindkét kardinális eleme a püspök hatáskörébe kerüljön.¹²

A Habsburgok magyar trónra kerülésével azonban módosultak az addigi királyné koronázási szokások. Ez azzal függött össze, hogy a 16. század folyamán nemcsak a veszprémi egyházmegye területének bő kétharmada, hanem Veszprém városa is hosszú időre az oszmán hódítás áldozatává lett. Az utóbbi, melynek erődje végvárrá vált, négy ízben is török kézre került. Ezt megelőzően pedig önkényeskedő nagybirtokosok kiobbantotta belharok sújtották. Így aztán püspökei már az 1530-as években Sümegre tették át székhelyüket, ahonnan csak a hódoltság megszűnését követően tértek vissza. A káptalan nagy része szintén a biztonságosabbnak tekintett (Zala)egerszegre költözött. Veszprém 1552. évi elestekor a törökök a helyben maradt kanonokok közül négyet megöltek, hármat elhurcoltak. A káptalan csak 1630-ban költözhetett vissza. A székesegyház 1543-1544 folyamán elmenekített ingóságai Sümegre ill. Sopronba kerültek.¹³

övének tulajdonított -, drágaköveket és 12 márka súlyú aranyat tartalmazó koronája, melyet 1217-ig Veszprémben őriztek, amikor is II. Endre király magával vitte szentföldi keresztes hadjárata kiadásainak fedezetéül, ahol pénzzé is tette. Estók, 94. Hunyadi Mátyás feleségét, Aragóniai Beatrixot huszonöt nagy gyémánttal, rubinttal és zafírral ékesített aranykoronával avatták királynévá. Balogh Jolán: *Mátyás király és a művészet*. Budapest 1985, 347.

IV. Béla egyik oklevele szerint viszont a veszprémi püspök valamilyen „szent koronával” (*sacro diademate*) koronázza a királynét - v.ö. E[cclesiae] C[athedralis] M[agno]-V[aradiensis] C[anonicus] P[ray], G[eorgius]: *Hungariae coronandi more, et quid inde iuris consequutae videantur?* H. n. 1792, 6. -, melynek alapján mégsem zárható ki teljesen, hogy olykor mégis a királyavató koronát használták.

⁹ Zsoldos Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Budapest 2005 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36), 25.

¹⁰ Zsoldos (2001), 59.

¹¹ Estók, 94.

¹² Gutheil, 104-105.

¹³ Molnár Antal: „A veszprémi egyházmegye a török hódoltság idején” in: *Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről*. Szerk. Tóth G. Péter. Veszprém 1998 (Veszprémi múzeumi konferenciák 9), 70-72.

Az áldatlan helyzet következtében a veszprémi püspök tekintélye – a jövedelméhez hasonlóan – csökkent. A 16. század első fele kettős királyságának ország- és egyháznagyokat politikai tekintetben megosztó polgárháborús helyzetében, a Habsburg-uralkodónak Magyarországon új dinasztia tagjaként való megjelenésével a veszprémi egyházfőnek kevés esélye maradt kiváltságai maradéktalan érvényesítésére. I. Ferdinánd feleségét, Jagelló Anna hercegnőt férje koronázásának másnapján, 1527. november 4-én avatták magyar királynévá Székesfehérvárott, ám a két szertartás egyidejűsége és azonos helyszíne ellenére sem kapott szerepet abban Szalaházy Tamás veszprémi püspök.¹⁴ A házaspárt Szapolyai János hívei közül a nemrégiben Habsburg-pártra áttért, de Ferdinánd által új esztergomi érseki tisztségében egyelőre még nem megerősített Várday Pál helyett Podmaniczky István nyitrai püspök koronázta,¹⁵ aki egyébként Szapolyai János hasonló szertartását is végezte egy évvel korábban - esztergomi érsek híján - rangidős püspökként.¹⁶ Azaz nyilvánvaló sérelem esett a veszprémi püspök királynéavató kiváltságán, ami ettől kezdve a továbbiakban rendszeressé válik. A Pázmány Péter primás által 1629-ben Nagyszombatba összehívott egyháztartományi zsinat már egyenesen az esztergomi érseknek tartotta fenn a királynéi koronázás jogát.¹⁷

A török időkben a veszprémi egyházfők – láthattuk – nem voltak abban a helyzetben, hogy eséllyel próbálhattak volna meg változtatni e helyzeten. A 18. század jelentette sok tekintetben új, s szinte minden vonatkozásban békés konszolidáció reményével kecsegtető nyugalmasabb korszak beköszöntésével azonban, 1714. július 26-án Volkra Ottó gróf veszprémi püspök is megfelelőnek találta a pillanatot arra, hogy kiköszörülje azt a csorbát, amit a királynéi koronázást illetően immáron hosszú időn át folyamatosan ejtett hivatali elődei tekintélyén az esztergomi érsek. A prelátus – miután értesült a félbeszakított országgyűlés 1714. őszére történő összehívásáról, valamint arról, hogy azt III. Károly király fel akarja használni Spanyolországból Bécsbe nemrég visszatért feleségének magyar királynévá koronázására, meg akarta ragadni a kínálkozó alkalmat arra, hogy tisztázza a királynéavatással kapcsolatosan a hivatalával összefüggő szerepét. Nem kívánta beérni azzal, hogy – mint némelyik 16-17. századi elődje – csak az ún. házi koronát helyezze a királyné fejére, miközben az esztergomi érsek celebrálja a szentmisét és végzi a felkenést. Úgy vélte ugyanis, hogy veszprémi püspökként őt illeti meg a ceremónia valamennyi meghatározó elemének elvégzése. Az uralkodóhoz címzett felterjesztésében hivatkozott többek között a néhai I. Lipót királynak azon ígéretére, hogy vissza fogja állítani az egyházak régi jogait, még abban az esetben is, ha időközben netán újabb keletű okleveles bizonyíték alapján kívánnák elvitatni azt. Az uralkodó Keresztély Ágost hercegprímás esztergomi érsekhez továbbította Volkra igényét, aki a jogtörténet és a hatályos jog alapján egyaránt egy-egy bizottsággal megvizsgáltatta a kérés alátámasztására felhozott érveket, ám ezek egybehangzóan az esztergomi érsek javára döntöttek. Így nem sokkal később, ugyanazon év október 18-án, a már hagyományosnak számító módon kényszerült megosztani az esztergomi érsekkel az uralkodó felesége, Erzsébet Krisztina császárné koronázójának szerepét. Minthogy azonban a veszprémi egyházfő mindezek ellenére továbbra sem mondott le igényéről, 1714. december 6-án Somody (vagy Somogyi) Ádám Veszprém megyei alispán útján jelentett be tiltakozást a király jelenlétében az országgyűlésen, ami ismét csak nem járt eredménnyel.¹⁸ Hosszú ideig nem is lett folytatása az ügynek, mert sokáig nem volt aktuális. Hiszen III. Károly lányát, Mária Teréziát magyar királynővé, nem pedig királynévá koronázták, fia, II. József pedig

¹⁴ Némely vélemény szerint csak azért nem, mert a pápa addig még nem erősítette meg egyházi méltóságában. Kollányi Ferencz: *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története*. Veszprém 1901 (Adalékok a veszprémi püspökség történetéhez I), 99.

¹⁵ [Baernkopf, Ignatius]: *De jure coronandarum Reginarum Hungariae disquisitio*. Posonii 1792, 65.

¹⁶ Laczlavik György: „Várday Pál” in: *Esztergomi érsekek 1001-2003*. Szerk. Beke Margit. Budapest 2003, 242.

¹⁷ Kollányi, 123.

¹⁸ Körmeny József: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720*. Veszprém 1995 (A Veszprémi egyházmegye múltjából 16), 41-43.

önmagát sem volt hajlandó alávetni e szertartásnak. Majd csak az ő halálát követően, öccse, II. Lipót 1790-ben történő trónra lépésével válik újra időszerűvé ez a kérdés. Az akkori veszprémi püspök, Bajzáth József már az ugyanazon év júniusában Budán megnyíló országgyűlés kezdetén folyamodványt terjesztett az uralkodó elé, amelyben hivatali elődje, Volkra püspök 1714. évi beadványára is hivatkozott.¹⁹ Ám az ő kísérlete is kudarcot vallott, mert a király Batthyány József primás elutasító indoklásának adott helyt. Mindkét prelátus arra törekedett, hogy vitájukban hangoztatott eltérő érveik mennél kevésbé legyenek kikezdhetőek. Ezért tudós embereket bíztak meg azzal, hogy álláspontjukat jogilag és történetileg szakszerűen indokolják meg.

Az e célból publikált munkák²⁰ gyakran hivatkoznak a Volkra-féle beadványra, melynek apropója az 1714. évi királyné koronázás volt. Ez a koronázás azonban más okból is figyelmet érdemel. Már a magyar királykoronázásokról szóló alapvető áttekintés szerzőjének, Bartoniek Emmának feltűnt, hogy e szertartás alkalmával a primás egyedül, a nádor közreműködése nélkül érintette a királyné vállához a Szent Koronát, amely mozzanat eltérést jelent az ezt megelőző legutóbbi, 1681-ben Sopronban végzett királynéi avatáshoz képest. A különbséget azzal magyarázta, hogy az akkor (ti. 1714-ben) újonnan hivatalba lépő nádor, Pálffy Miklós gróf talán nem merete csorbítani a származását tekintve is magas rangú esztergomi érseknek, Keresztély Ágost szász-zeitz hercegnek – I. (Erős) Frigyes Ágost szász választófejedelem, egyidejűleg (II. Ágostként) Lengyelország királya nagybátyjának - jogát.²¹ Nem feledhető azonban, hogy Esterházy Pál maga is közvetlenül az 1681. évi koronázást megelőzően lett nádor. Az újabb történeti irodalomban is felbukkan a királyi koronát a szertartást végző hercegérseknek átadó nádori gesztus, amely ezt a 17. század végi eljáráshoz képest visszalépésnek, ill. az egyház javára tett engedménynek tekinti.²²

A fenti okok miatt talán nem egészen felesleges közelebről is megtekinteni, hogy miként zajlott le részleteiben ez az esemény, annak ellenére, hogy a hazai koronázások egykori jeles szakértője szerint semmi olyan nem történt ott, ami akár csak részleteiben is eltért volna a korábbi királynéavatásoktól.²³ Már csak azért is, mert tudunkkal eddig nem került sor egyetlen kora újkori magyar királynéi koronázási szertartás részletes ismertetésére sem.

Minden bizonnyal a koronázási szertartásrend (*ordo*) nyújthatja a legközvetlenebb segítséget a részletek megismeréséhez. Ezért az alábbiakban ennek alapján igyekszünk ismertetni az 1714. október 18-án Pozsonyban lezajlott koronázást e forrás²⁴ tartalmának bemutatása révén (ez a nyelvtanilag felesleges ismétlések elhagyásán túl annyiban tér el a fordítástól, hogy – ahol ez indokolt - egyszersmind értelmezve kíséreljük meg átültetni szöveget), kiegészítve olyan, abban nem szereplő elemekkel, amelyeket a hat évvel később megjelent és igen alapos Lünig-féle nemzetközi ceremóniálé²⁵ tartalmaz:

¹⁹ Kollányi, 128.

²⁰ A primás állásfoglalásának erősítésére ld. Baernkopf már idézett munkáját, melyre válaszként született meg [Csapodi Lajos]: *Reflexiones ad disquisitionem de iure coronandarum Reginarum Hungariae*. Posonii 1792 című írása.

²¹ Bartoniek, 159-160.

²² Bertényi, 124., ill. Holčík, 36.

²³ Bartoniek, 159.

²⁴ Főszékesegyházi Könyvtár /Esztergom/, Batthyány [József]-Gyűjtemény, 337. doboz, titulus II/e, Nr. 6., 1-26. (paginált). E kézirat fénymásolatát kérésemre Tóth Gergely (MTA Történettudományi Intézet) készítette el számomra Esztergomban. Ennek több latin nyelvű példánya is megtalálható ugyanott: II/e, Nr. 1-2., Nr. 2., Nr. 4., ill. kivonatosan: Nr. 5. Az általam felhasznált német nyelvű szövegével teljesen megegyező, de annál egy kissé rövidebb latin nyelvűt Kaprinay István gyűjtéséből közölte is Kovachich, 153-158.

²⁵ Lünig, Johann Christian: *Theatrum Ceremoniale historico-politicum, oder Historisch- und Politischer Schau-Platz aller Ceremonien [...]*, Bd. II/1, Leipzig 1720, 69-72.

A Szent Márton-székesegyház kapuinak őrzésére Czobor Márk gróf királyi ajtónállómestert szemelték ki,²⁶ továbbá a németek közül száz testőr-darabontot és száz muskétást, akiknek a templom körüli temetőnél kellett őrséget állniuk, valamint tíz hajdút és tíz darabontot. A koronázás előtti napon délután két órakor a koronaőröknek²⁷ le kell menniük a nádor szállására, hogy a Szent Koronát a többi koronázási ékszerrel együtt az uralkodó két német titkos tanácsosa kíséretében lehozzák a Várból.²⁸ A drága kendővel bevont, a Szent Koronát és a koronázási ékszereket tartalmazó ládát a királyi hintóba kell helyezni és a koronaőrök, továbbá a két német titkos tanácsos is szálljon be mellé. A mágnások közül négy urat kell odarendelni, akik a koronálását annak őrzési helyéről, a Vár Öregtornyából kihozzák, majd pedig a székesegyház temetőjének lépcsőjénél kiemelik a hintóból és beviszik a sekrestyébe.²⁹ Rajtuk kívül még további négy nemest válasszon ki a személynök.³⁰

A Szent Koronának a sekrestyében való elhelyezését követően a koronaőrök rendeljék ki a szükséges őrséget a templomkapuhoz, és a nagyobb biztonság kedvéért a sekrestye kulcsát a koronaőrök, a templomét pedig az örkanonok vegye magához. A sekrestye bejáratához rendeljenek két káplánt, továbbá hat német és hat magyar darabontot.

A koronázás napján a koronaőrök az említett többi magyar, valamint az uralkodó által delegált német urakkal együtt reggel öt órakor³¹ nyissák fel a koronartartó ládát és a Szent Koronát a koronázási ékszerekkel együtt a sekrestyében tegyék az e célra kijelölt helyre. Utána a két koronaőr maradjon a sekrestyében, az átszállításban közreműködők pedig másokkal együtt fél hatkor gyülekezzenek a nádornál, s kísérik őt a Várban lévő királyi udvarba.

A Várból hét órakor induló menet a következő sorrend szerint haladjon: A császári egyesfogatokat követően német, spanyol és magyar inasok jöjjenek párosával, továbbá ünneplőbe öltözött mágnások, valamint a többi magyar, német és spanyol úr,³² köztük a császári titkos tanácsosok lóháton,³³ majd az Aranygyapjas Rend lovagjai rendjük láncával a nyakukban. Utánuk az alsó-ausztriai tartományi marsall,³⁴ majd Magyarország nádora,

²⁶ A főajtónállómesteren kívül a mágnások közül még Révay Péter bárót és Haller Zsigmond bárót, a nemesek közül Radvánszky János Zólyom és Palásthy Ferenc Abaúj vármegyei követeket rendelték a templomkapuhoz. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) A 95, 5. csomó, fol. 278v. (Bár ezen irat keltezéséként a fol. 280v-n, valószínűleg 18. századi kézirással az 1712-es évszámot tüntették fel, de pl. Pálffy Miklósnak nádorként, Koháry Istvánnak országbíróként történő említése, továbbá a császárné pozsonyi koronázási jelenléte alapján ez nyilvánvalóan 1714-re módosítandó.)

²⁷ Ti. Nádasdy Tamás és Kollonich Ádám grófok. Vö. Fazakas László – Hegedüs Ernő – Hennel Sándor: *A Szent Korona őrzése. A koronaőrök, a koronaőrség.* Budapest 2002, 259. *A koronázási jelvények okmányai.* Szerk. Szvitek József Róbert – Tóth Endre. Budapest 2003 (Bibliotheca Humanitatis Historica 18), 23. viszont Pálffy Miklós grófot említi Nádasdy Tamás helyén (azaz első koronaőrként), alighanem tévesen, mert Pálffyt néhány nappal korábban (október 14-én) már nádorrá választották (ld. Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország fömeltóságai 1526-1848.* Budapest 1988, 71.), ami lényegében egybecseng Lünig, 69. információjával, aki ugyanezen esemény időpontját október 15. délelőttjére teszi.

²⁸ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 1.

²⁹ Uo., 2. A mágnások közül Berényi Ádám bárót, Révay János bárót, Prinyi Imre bárót és Maholányi József bárót jelölték ki. MOL A 95, 5. csomó, fol. 279r.

³⁰ A királyi személynök Simoncsics Horváth János volt. Ld. Iványi Emma: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681-1713).* Budapest 1991 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III/10), 403. Az általa kiválasztott nemesek Huszár József Turóc, Török András Nógrád, Orczil (?) András Heves és Borsi Mihály Borsod vármegyei küldött voltak. MOL A 95, 5. csomó, fol. 279r.

³¹ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 3.

³² Mivel III./VI. Károly változatlanul viselte a spanyol királyi címet is, annak ellenére, hogy el kellett hagynia az Ibériai-félszigetet, számos onnan érkezett egykori párthíve élt emigránsként a bécsi udvarban.

³³ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 4., valamint Lünig, 69.

³⁴ Johann Anton Eggenberg herceg. Kilitét Dr. Waltraud Winkelbauer (Niederösterreichisches Landesarchiv, Sankt Pölten) segítségével sikerült megállapítani.

mögötte pedig a császári főudvarmester.³⁵ Őt kövessék a császári hajdúk, a székvivők, a futárok és a lakájok, valamennyien libériába öltözötten, gyalogosan. A császári nemes ifjak a Mihály-kapunál csatlakozzanak a menethez. Majd két birodalmi és egy magyar herold következnek. Utána jöjjön fedetlen fővel Erdődy László Ádám gróf magyar alkancellár, nyitrai püspök, bal kezében a birétumát, jobbában az apostoli keresztet tartva. Majd – lóháton - a külföldi követek, középen a pápai nuncius.³⁶ Mögöttük lovagoljon az udvari marsall³⁷ a tisztségét jelképező kivont karddal, utána pedig ő császári és királyi felsége, VI./III. Károly német viseletben, fekete szőrű, drágán felszerszámozott lovon, akit a császári főistálló-mester³⁸ kövessen. Mögötte a poroszlók és darabontok előljárói jöjjenek. Ezután Erzsébet Krisztina császár-királyné, wolfenbütteli hercegnő díszes, hatlovas hintaja következnek,³⁹ majd pedig a főudvarmestere⁴⁰ lóháton, s néhány, a főudvarmesternőt⁴¹ és az uralkodóné udvarhölgyeit szállító, szintén hatlovas hintó.

A templomban felállított emelvények körüli sorrend⁴² megtartásáról két, a későbbiekben megbízandó úr gondoskodik,⁴³ akiknek őrség álljon a rendelkezésére. Az uralkodói énekarhoz a császár-király darabontjai közül kell öröket rendelni.

Amint a menet a templomot övező temetőhöz érkezik, a személyi szolgálattevők húzódjának vissza. A templomba való bevonulás a lépcsőn felfelé haladva, a Dunai kapun át történik. Őfelségeik belépésekor az országos méltóságot viselők és a többi magyar úr, valamint az udvari miniszterek kerüljenek mindennemű rendbontást; a temetőhöz rendelt őrség magyar és német tagjai tartsák fenn a rendet.⁴⁴

A koronázási menet a Várból indul, elvonul a Pálffy Miklós gróf kertje mellett vezető úton, hogy a Mihály-kapun át érkezzen a városba. Majd a Mihály utcán keresztül a Duna utcába fordul és így jut el a székesegyház lépcsőjéhez.⁴⁵ A még kijelölendő uraknak kell a hozzájuk rendelt lovas személyekkel együtt gondot viselniük arra, hogy ne történjen rendbontás.

Amikor őfelségeik a lépcsőn felhaladva, legelőkelőbb szolgálattevőik és lovagjaik kíséretében gyalog megérkeznek a templom bejáratához, a kapuőröknek legyen gondja arra, hogy megelőzzék a csődületet, melyet az oda nyomuló népség okozhat. Mihelyt az uralkodópár a templomba érkezik, csukják be az ajtókat, és mindaddig, amíg újból ki nem nyitják azokat, mindenki maradjon a számára kijelölt helyen.⁴⁶

A templomba való belépéskor az uralkodói párt a papság fogadja,⁴⁷ szentelt vizet nyújtva nekik. Az ajtóban az esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása, a főoltárral⁴⁸

³⁵ Anton Florian von Liechtenstein herceg. Gutkas, Karl: „Die führenden Persönlichkeiten der habsburgischen Monarchie von 1683 bis 1740” in: Uő. (Hg.): *Prinz Eugen und das barocke Österreich*. Salzburg – Wien 1985, 86.

³⁶ Giorgio Spinola. Vö. *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648)*. (Hg.) Bittner, Ludwig – Groß, Lothar. Bd. I, Berlin 1936, 381.

³⁷ Adam Franz von Schwarzenberg herceg. Vö. Gutkas, 86.

³⁸ Philipp Siegmund von Dietrichstein gróf. Gutkas, 86.

³⁹ A hintót Bellovics Gábor báró hajtotta. MOL A 95, 5. csomó, fol. 280r.

⁴⁰ A valenciai származású Josep Folch de Cardona i Erill gróf. Alcoberro, Agustí: *L'exili austriacista (1713-1747)* vol. I, Barcelona 2002 (Textos i Documents 35), 175.

⁴¹ Carreras i Bulbena, Josep-Rafel: *Carlos d'Austria y Elisabeth de Brunswich Wolfenbüttel a Barcelona y Girona*. Barcelona 1902, 246-247. szerint Ulefeld grófné, aki nyilván a Spanyolországban is harcolt császári tábornagy, Leopold Ulefeld gróf felesége, született Anna Maria Sinzendorff grófnő lehetett. Vö. Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 48. Theil, Wien 1883, 296-297.

⁴² Az emelvények lépcsőjén Eszterházy Gáspár gróf és Maholányi Tamás báró, az emelvényeken pedig ifj. Eszterházy József gróf, Zichy Imre és Károly grófok álltak. MOL A 95, 5. csomó, fol. 278v.

⁴³ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 5.

⁴⁴ Uo., 6.

⁴⁵ A pozsonyi Vár és a Szent Márton-templom közötti útvonalra ld. Holčík, 55-56.

⁴⁶ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 7.

⁴⁷ Ti. Csáky Imre gróf kalocsai érsek és Patachich György boszniai püspök. MOL A 95, 5. csomó, fol. 278v.

szemben lévő alsó sekrestye előtt csatlakozik a császárhoz a kalocsai érsek⁴⁹ és az egri püspök,⁵⁰ majd az uralkodó e két főpappal, valamint a követekkel, a heroldokkal és kíséretének egy részével a Jezsuita-sekrestyébe megy, ahol felölti a császári ornátust és a magyar királyi koronát. A követek és a többi kísérfő ezalatt a sekrestye ajtajában várakozik. A császárnét viszont a másik sekrestyébe kísérik,⁵¹ akit ott a majd kijelölendő két úr által odakísérendő udvarhölgy vár, s akik mindhárman hódolatukat fejezik ki a császárnénak, s kézcsókkal illetik őt.

A sekrestyébe Erzsébet Krisztinát a nádor felesége⁵² kíséri, ahol a királyné felölti a koronázási ruhát és a házi koronát, a többi udvarhölgyet viszont a két kinevezendő úr a helyére kíséri.

Ezalatt azok, akiket a főoltár két oldalán felállított emelvényekhez rendelték, gondoskodjanak arról,⁵³ hogy csak azok az udvarhölgyek menjenek oda, akik számára ott tartottak fenn helyet; azaz a magyarok az olvasópult oldalán, a németek pedig a főoltár evangéliumi⁵⁴ oldalán. Az emelvényeket fallal választják el.

A császár a következőképpen menjen a főoltár mellé állított trónushoz: a udvarmesterekből, udvari tanácsosokból, stb. álló kíséret haladjon elől; utánuk a főudvarmester és az Aranygyapjas Rend lovagjai, majd a magyar és a Német-Római Birodalom címerét vivő heroldok; azután az udvari marsall a kardjával, mögötte a császár, őutána a spanyol⁵⁵ és a velencei követ,⁵⁶ közrefogva a pápai nunciust. Amennyiben a követek nem óhajtanának a császár mögött vonulni, úgy menjenek a heroldok előtt.⁵⁷

A birodalmi koronázási ékszereket, az almát és a császári koronát, pontosabban a korona párnáját később kijelölendő személyek vigyék, a koronázási kardot azonban az udvari marsall; így a jelenlévő németek mindegyike a neki szánt helyre kerül.

A császárné felöltöztetését követően a keresztet vivő papság süvegesen⁵⁸ megy a káptalan sekrestyéjébe és ezzel elkezdődik a bevonulás. A papokat a koronaőrök követik, nyomukban a főudvarmesterrel, aki a bevonulást irányítja. Mögöttük a még kijelölendő urak vigyék a koronázási ékszereket, úgymint a keresztet⁵⁹, a *paxot*⁶⁰, az országalmát⁶¹ és a

⁴⁸ Ennek az akkori, a 15. század végéről származó szárnyas oltárára ld. Endrődi Gábor: „Fejezetek a 'Galgóci Betlehem' történetéből” in: *Művészettörténeti Értesítő* 47 (1998), 1-33. A templom alaprajza: *Gotika dejiny Slovenského Výtvarného Umenia*. (Ed.) Buran, Dušan et alii. Bratislava 2003, 230.

⁴⁹ Csáky Imre gróf. Ld. Katona István: *A kalocsai érseki egyház története*, II. rész. Ford., s. a. r. Tóth Gergely. Kalocsa 2003, 117-132.

⁵⁰ Erdődy Gábor gróf. Ld. Sugár István: *Az egri püspökök története*. Budapest 1984, 395.

⁵¹ Ld. 23. sz. jegyzet, 8. A sekrestye az oltárral átellenben, a templom nyugati falán, a torony alatt volt, melynek két oldalához még a 15. században egy-egy újabb helyiséget toldottak: Holčik, 57. Forrásunk nyilván ezeket is sekrestyeként említi (ez a Káptalan-sekrestye lehetett).

⁵² Katharina (Elisabeth) Weichs bárónő. Vö. Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, IX. köt. Pest 1862, 56.

⁵³ Ld. a 23. sz. jegyzet, 9.

⁵⁴ Ti. a főoltár szószék felőli (azaz a bal) oldalán.

⁵⁵ Ekkor nem volt spanyol követ a császári udvarban (ld. *Repertorium...*, 517.), hiszen VI. Károly és V. Fülöp között még nem volt diplomáciai viszony az éppen csak befejeződött spanyol örökösödési háború után, mert a császár egyelőre még nem mondott le a spanyol királyi címéről. Ez tehát valószínűleg az *ordo* általános, a korábbi koronázási gyakorlatból átmásolt igényeként jelenhet meg itt.

⁵⁶ Vettor Zane. Ld. *Repertorium...*, 548.

⁵⁷ Ld. a 23. sz. jegyzet, 10.

⁵⁸ Ti. püspökökről van szó.

⁵⁹ A keresztet Draskovich János gróf királyi főkamrás vitte. MOL A 95, 5. csomó, fol. 278v.

⁶⁰ Békecsókra nyújtott mellécsók, vagy az esztergomi székesegyház oltárkeresztje (*pacificalis*), amelyre koronázási esküvője alatt jobbkéze két ujját tette az uralkodó. Bartal, Antonius: *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*. Lipsiae - Budapestini 1901, 478. Ezt Csáky Zsigmond gróf tárnokmester vitte. MOL A 95, 5. csomó, fol. 278v.

⁶¹ Az országalmát Pálffy János gróf horvátországi bán vitte. MOL A 95, 5. csomó, fol. 278v.

jogart⁶². Az aranszínű párnára helyezett királyi koronát a nádor viszi. Utána a császárné jön az említett két püspök kíséretében, főudvarmestere karjára támaszkodva,⁶³ akik a főoltárral szemközt elhelyezett trónhoz vezetik. Mögöttük a nádor felesége és az országbíróné,⁶⁴ utánuk pedig a császárnéi udvartartás tagjai, akik már a Vártól kísérték, és akik a sekrestyében felöltöztették, s rajtuk kívül még néhány udvarhölgy.

A nádor felesége a császárné mögött vonul, akinek balján a még megnevezendő grófné halad. Őfelsége főkamarsnője⁶⁵ viszi a királyné uszályát. Az udvarhölgyek számára a kóruson különítsenek el helyet.

A koronázási ékszereket vivők az ékszerekkel együtt szabályos rendben sorakozzanak fel a főoltár jobb oldalán,⁶⁶ mindaddig, amíg a császárné elhelyezkedik ezüst díszítésű⁶⁷ trónusán. Azután a mellette álló püspökök átveszik tőlük a koronázási ékszereket s a főoltárra teszik. A birodalmi koronázási jelvényeket⁶⁸ vivők álljanak a császár trónjának jobb oldalára. A főudvarmester leveszi a császárné fejéről a házi koronát⁶⁹ és átadja a veszprémi püspöknek, aki azt is a főoltárra helyezi.

A nagymisét az esztergomi érsek celebrálja, aki egyébként a királynéi koronázást is végzi, noha a veszprémi püspök állítása szerint régi kiváltságok alapján ez a jog őt illetné meg. Az esztergomi érsek⁷⁰ azonban emberemlékezet óta ellátják ezt a feladatot, s a jelenlegit is felkéri erre, a veszprémi püspök igényének elutasítása következtében.

Mihelyt a királyné leül a trónra, elkezdődik a mise, mely a traktus utolsó verséig tart. Utána a király a koronával és a jogarral⁷¹ felkel a trónusáról, az érsekhez megy és a következőket mondja: „Reverendissime Pater, postulamus”, stb⁷²., mire a nyitrai és a veszprémi püspök a királynéhoz lép, hogy az érsekhez vezesse. A felséges asszony letérdel és vagy a primás nyakában lógó, vagy a stóláján lévő keresztet – amelyiket kényelmesebb neki – megcsókolja, ezzel fejezve ki tiszteletét az Egyház iránt.⁷³ Ezután az érsek is térdre ereszkedik a faldísztorium⁷⁴ előtt, miként a tőle jobbra térdeplő királyné is lehajtott fejjel⁷⁵ foglal helyet

⁶² A jogart Koháry István gróf országbíró vitte. A felsorolásból kimaradt a kard, melyet Batthyány Ferenc gróf királyi főpohárnokmester vitt. Uo.

⁶³ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 11.

⁶⁴ Csakhogy az országbíró, Koháry István gróf aggregény volt. Nagy I., V. köt., 292.

⁶⁵ Feltehetőleg Öttingen grófné, az 1708-ban meghalt Öttingen-Wallenstein gróf, a Birodalmi Udvari Tanács elnökének özvegye, aki férje révén rokonságba került Erzsébet Krisztina anyjával. Carreras i Bulbena, 90-91., ill. Sokop, Brigitte: *Stammtafeln Europäischer Herrscherhäuser*. Wien – Köln – Graz ²1989, Teil B, 20.

⁶⁶ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 12.

⁶⁷ Lünig, 70.

⁶⁸ Ezek: a birodalmi kereszt a benne lévő ereklyékkel (Krisztus keresztfájából és a szent lándzsából), a birodalmi korona, a birodalmi alma és a birodalmi kard. Ld. *Lexikon der deutschen Geschichte. Personen, Ereignisse, Institutionen. Von der Zeitwende bis zum Ausgang des 2. Weltkrieges*. (Hg.) Taddey, Gerhard. Stuttgart ²1983, 1023-1024.

⁶⁹ Erzsébet Krisztina koronázási „köntösét” és koronáját – mely „hallatlan szép gazdagsággal rakott” volt - igen értékesnek említi Károlyi Sándor. MOL P 396, 28. fiók, Lad. J, fol.17r. A királynéi ún. „házi korona” nem tartozott a magyar koronázási jelvények közé, ezért azt nem is azok őrzési helyén tartották, hanem Bécsben, a Hofburg császári és királyi kincstárában (Weltliche Schatzkammer). Ferenc József hitvese, Erzsébet bajor hercegnő 1867-ben történő magyar királynévá koronázása alkalmából átalakították számára egy régebbi királynéi koronát. Ld. *Führer durch die Schatzkammer des Allerhöchsten Kaiserhauses*. Wien 1898, 67., 23. sz.

⁷⁰ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 13.

⁷¹ Ez csakis a magyar királyi korona és jogar lehetett, mert a német-római uralkodói ékszerek közül már a 13. században hiányzott a jogar. *Lexikon der deutschen Geschichte...*, 1023.

⁷² „Reverendissime Pater, postulamus, ut consortem nostram nobis a Deo conjunctam benedicere, et corona Reginali decorare dignemini, ad laudem et gloriam Salvatoris nostri Jesu Christi.” Kovachich, 236.

⁷³ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 14.

⁷⁴ A szertartás alatt használt püspöki szék. *Liturgikus lexikon. A katolikus egyház liturgiája*. Szerk. Verbényi István – Arató Miklós Orbán. Budapest 1989, 75.

a⁷⁶ két-három párnával ellátott térdeplőn. Ekkor felcsendül a litánia,⁷⁷ mely az „ut omnibus fidelibus defunctis”, stb-ig tart, minekutána az érsek felemelkedik és a királynéhez fordulva az „ut hanc electam”-imába kezd. A litániát követően ismét ima következik. A királyné közben felegyenesedik, de a továbbiakban is térdeplő helyzetben marad. Az érsek felkeni szent olajjal a jobb (al)karján és a hátán a lapockái közt.⁷⁸ Majd feláll a királyné és az őt kísérő püspökökkel az oltár mögé lép, ahol felitatják róla az olajat. Aztán ismét odavezetik őfelségét az oltárhoz, ahová a főudvarmesterné - aki a ruhája uszályát is viszi utána -, továbbá két udvarhölgy, valamint a nádor felesége kíséri.

Ezután a veszprémi püspök, fején a süveggel, odalép a királynéhez és a fejére teszi a házi koronát a *Pontificáléban*⁷⁹ meghatározott ima közepette;⁸⁰ ekkor dördül el az első díszsortűz. Ezután a nádor átnyújtja az esztergomi érseknek a Szent Koronát, melyet a primás az oltár legfelső lépcsőfokán térdeplő⁸¹ királyné jobb karjához érint a megfelelő ima elmondása közepette, majd pedig az oltárra helyez.⁸² Ezt követően a veszprémi püspök lelép az oltárról, az érsek pedig a királyné jobb kezébe adja a jogart, az országalmát pedig a balba, majd a veszprémi és a nyitrai püspök visszavezeti őfelségét a trónszékéhez. Ezt a „Te Deum laudamus” követi a második díszsortűzzel, melyet a Vár- és a városfalon őrt álló katonaság ad le.⁸³

A szertartáskönyvekben szereplő himnuszt, imádságokat és áldásosztást – melyet az érsek végez – követően evangéliumi olvasmány hangzik el a primás szájából. Közben a főudvarmester átveszi a királynétól a jogart és az országalmát és átadja azoknak, akik odavitték. Ők pedig félreállnak a koronázási ékszerekkel. Ezután indul az adományokat átadó körmenet,⁸⁴ amely az *offertoriumig*⁸⁵ tart, s amely a püspökök vezetésével az érseknél ér véget. A királyné tetszése szerinti adományt nyújt át,⁸⁶ majd a veszprémi és a nyitrai püspöktől kísérve újra helyet foglal a trónuson, ahol a szent áldozásig marad.

⁷⁵ Ez voltaképpen az oltár előtt *veniában* (teljes megalázkodásban) való fekvés - erről bővebben Fügedi Erik: *Uram, királyom... A XV. századi Magyarország hatalmasai*. Budapest 1974, 57. - „kényelmesebbé tett” változata lehetett.

⁷⁶ Kovachich, 236. a *Pontificale Romanum* 1627. évi antwerpeni kiadására hivatkozva a koronázandó királyné helyét az érsek bal oldalán lévőnek említi, miként Lünig, 71. is.

⁷⁷ Minden bizonnyal a Mindenszentek litániája, miként a német-római uralkodói koronázáson is. Goldinger, Walter: „Das Zeremoniell der deutschen Königskrönung seit dem späten Mittelalter” in: *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 5 (1957), 105.

⁷⁸ Ld. 23. sz. jegyzetet, 15. Ez pontosan megegyezik a „középkori” (székesfehérvári) királykoronázáskor alkalmazott eljárással, amint az Albert, II. Ulászló és I. Ferdinánd avatására vonatkozó forrásokból ismert. Fügedi Erik: „A magyar király koronázásának rendje a középkorban” in: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Székely György. Budapest 1984 (Memoria saeculorum Hungariae 4), 264. A középkori magyar királykoronázások fennmaradt forrásait ld. Bak Janos M.: *Königtum und Stände in Ungarn im 14.-16. Jahrhundert*. Wiesbaden 1973 (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, Bd. VI), 165-190.

⁷⁹ A trentói zsinat által kanonizált *Pontificale Romanumot* (Bartonek, 124.) Guillaume Durand (Durandus), a dél-franciaországi Mendès püspöke szerkesztette 1292-1295 között. Kleinheyer, B[runo]: „Pontificale” in: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 8. Freiburg/Br. 1986, 613. A középkori Magyarországon 1342, azaz I. (Nagy) Lajos avatása óta ennek *ordója* szerint koronázták a királyokat. Fügedi (1984), 265. A Magyarországon a 11. században Kálmán király koronázása előtt használt Egbert-féle formulára ld. Gerics József: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban*. Budapest 1995 (METEM-Könyvek 9), 40., 126.

⁸⁰ „Accipe coronam gloriae, ut scias te esse consortem Regni, populoque Dei semper prospere consulas; et quanto plus exaltaris, tanto amplius humilitatem diligas, et custodias, in Christo Jesu Domino nostro.” Kovachich, 235.

⁸¹ Lünig, 71.

⁸² Ld. a 23. sz. jegyzetet, 16.

⁸³ Lünig, 71.

⁸⁴ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 17.

⁸⁵ Az Eukarisztia liturgiájának felajánlási része.

⁸⁶ Ez egy arany szokott lenni.

A koronázás után a veszprémi püspök leveszi a királyné fejéről a házi koronát és átadja a főudvarmesternek, hogy elhelyezhesse, hiszen a megfelelő pillanatban vissza kell majd még adnia a püspöknek, hogy újra a királyné fejére tehesse. Ezúttal az első kamarásnéja viszi a királyné ruhájának uszályát.

A koronázási ékszereket vivők átveszik azokat a püspököktől és az úrfelmutatás ideje alatt⁸⁷ lefelé fordítva tartják.

A mise az áldozásig folytatódik, miközben a püspökök a királynét az oltárhoz vezetik áldozni,⁸⁸ amit – a feloldozással együtt – az esztergomi érsek végez. Ezt követően a püspökök a trónushoz kísérik a királynét. Az áldozás alatt a házi koronát a főudvarmester tartja, melyet aztán a veszprémi püspök ismét Erzsébet Krisztina fejére tesz.

A mise befejeztével, annak kezdetéhez hasonló szertartás szerint és sorrendben,⁸⁹ azaz először a királyt, utána a királynét kísérik a sekrestyébe, a koronázási ékszereket a koronaőrök a felségek távozásáig tartásuk a kezükben, aztán tegyék vissza a ládába. A menet a templomba jövetellel azonos sorrendben vonul vissza a Várba. Hogy elegendő hely maradjon a Vár udvarában, négy személyt kell kirendelni, akik gondoskodjanak arról, hogy a koronázás napján reggel hat órakor a magyar hölgyek gyűljenek össze a templomban, s valamennyi hintó hajtson a Dunai kapu elé és maradjon ott, egy se álljon a temetőkapu elé.⁹⁰ A Várból a templomhoz haladó menetben lovagló lovai úgyszintén: mihelyt a temető lépcsőjéhez érkeznek, ugyanettől a kaputól őket is azonnal vezessék el. A rend fenntartására rendelt személyeket egyszersmind utasítsák, hogy a Várba vezető úgynevezett rövidebb úton délig nem közlekedhet kocsis, s hogy a Várkapun át se jöhessen be.

A templomban zajló ünnepség alatt a lovakat és a hintókat úgy kell megállítani, hogy sorrendben várakozzanak⁹¹ és ugyanúgy jöjjenek vissza a temető lépcsőjéhez, amilyen sorrendben a menetben is haladtak. A Várkapu előtt tartásuk meg az illendő sorrendet és az út szélén hajtásukat.

A főajtónálló gondoskodják arról, hogy az uralkodópár termébe az ő belépésüket megelőzően ne engedjenek be senkit; ezért kettőzött őrséget rendeljen oda: egyet a lovagteremhez, a másikat pedig ahhoz, amelyikben a felségek étkeznek majd.

Miután a koronaőrök a koronázási ékszereket visszahelyezik a ládába, az előírtasor őrizettel zárják el azokat a sekrestyébe. A Szent Koronát viszont⁹² ugyanazok, akik levitték a Várból, szállítsák az uralkodói pár lakosztályába egy arra rendelt kocsin. Ez a kocsis közvetlenül a királyné udvartartása mögött haladjon a Vár felé, s a nádor más magyar előkelőségekkel jöjjön elé, vegye át a koronát és helyezze el egy díszes párnán annak a teremnek az étkezőasztalán, vagy ugyanott egy másik, közeli asztalon, ahol a felségek esznek. A korona az ebéd teljes időtartama alatt maradjon ott. Az ebédet követően a koronázási ékszereket ugyanazok, akik előző nap lehozták a sekrestyébe,⁹³ az ahhoz szükséges személyek jelenlétében a koronával együtt tegyék vissza a szokásos őrzési helyre, majd a király által delegált német urakkal együtt, úgymint a császári főkamarással⁹⁴ és az udvari marsallal együtt peccételjék le.⁹⁵

⁸⁷ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 18.

⁸⁸ Mint immár felavatott és szentelt királyné – a papokhoz hasonlóan – valószínűleg két szín alatt áldozott, miként a német-római uralkodók is a koronázási szertartásuk alkalmával (Goldinger, 108.), ill. Szapolyai János is a koronázásakor. Bartoniek, 114.

⁸⁹ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 19.

⁹⁰ Uo., 20.

⁹¹ Uo., 21.

⁹² Uo., 22.

⁹³ Uo., 23.

⁹⁴ Sigmund Rudolf von Sinzendorff-Thannhausen gróf. Vö. Gutkas, 86.

⁹⁵ A koronázási országgyűlésen jelen lévő és számos protokolláris eseményen is megfordult Károlyi Sándor viszont Anton Florian von Liechtenstein herceg császári főudvarmestert, Leopold von Herberstein gróf udvari

A baldachin alatt ülő uralkodópár asztalánál rajtuk kívül, a jobb oldalon a pápai nuncius, az esztergomi érsek és a két követ,⁹⁶ a baloldalon pedig (nem egészen szemben a primással, hanem kissé távolabbra az asztalfőtől, mint ő)⁹⁷ a nádor és a kalocsai érsek foglaljon helyet, amikor is eldördül a harmadik dízsosztás.

A királyné számára a még kijelölendő gróf fog előmetélni.⁹⁸ Az ebéd előtt az uralkodói párnak az esztergomi érsek nyújtja a nádortól átvett kézmosó tálat a kéztörölvél együtt. Étkezés után viszont két kijelölendő gróf. A királynak és a királynénak Batthyány Ferenc gróf pohárnok töltsön.⁹⁹ A felségeknak az udvarmester¹⁰⁰ szolgál fel. Az uralkodói asztalnál étkező többi vendégnek ugyanannyian kínálják a kéztörölvét, ahányan ők maguk vannak. Azok töltsék meg a poharukat, akik a kéztörölvét nyújtják nekik.¹⁰¹ Étekgófogó Zichy Péter gróf,¹⁰² helyettese pedig még megnevezendő személy legyen. A többi étekgófogó, ahányra csak szükség lesz, a nádor jelölje a mágnások rendjéből.¹⁰³ Amint a királyné asztalhoz ül, negyedszer dördül el dízsosztás. Az étkezés végeztével a korona – mint már volt róla szó – a többi koronázási ékszerrel együtt a megfelelő őrzési helyére viendő.¹⁰⁴ Ezután a Várban a jelenlévő császári méltóságokat és a magyar mágnásokat is vendégül látják, míg az egyéb vendégekhez tartozók számára a városban terítnek.¹⁰⁵

A fent bemutatott, és Erzsébet Krisztina által már előre fásasztónak ítélt¹⁰⁶ koronázási szertartásrend – amellett, hogy jócskán tartalmaz szempontunkból ezúttal kevésbé lényeges elemeket is – a Szent Korona vonatkozásában kétségtől annak csupán a primás számára történő átnyújtásában kívánt szerepet juttatni a nádornak, a korona királyné vállához emelésének jogát egyedül az esztergomi érsek számára tartva fenn. Mégis kérdés, hogy mennyiben tekinthető ez visszalépésnek vagy éppen az egyház javára tett engedménynek, legalábbis a nádor képviselte rendi jog tekintetében. Már csak azért is, mert ehhez hasonlóan ment végbe II. Mátyás feleségének, Anna tiroli hercegnőnek magyar királynéi koronázása

haditanácsi alelnököt és Leopold Joseph von Schlick gróf cseh kancellárt említi jelenlévőként a koronázási ékszerek ládájának lepecsételésekor. MOL P 396, 28. fiók, Lad. J, fol. 18r. A koronázási ékszerek elzárásra és őrzésére vonatkozó utasítás teljes egészében megfelel az 1608. évi koronázás utáni 16. törvénycikkely rendelkezésének. *1608-1657. évi törvénygyűjtemények*. Budapest 1900 (Corpus Juris Hungarici/Magyar Törvénytar), 34.

⁹⁶ A követek – nyilván már a ténylegesen megtörténtek ismeretében – Lünignél nem szerepelnek, 71.

⁹⁷ Lünig, 71.

⁹⁸ Ld. a 23. sz. jegyzetet, 24. A királynénak Eszterházy Ferenc gróf, a királynak Erdődy György gróf, a bíboros-primásnak és a nunciusnak Zichy Imre gróf, a nádornak és a kalocsai érseknek Zichy Károly gróf metélte elő az ételt. MOL A 95, 5. csomó, fol. 280v.

⁹⁹ Az uralkodó elé Kéry János gróf királyi főlovászmester, az uralkodóné elé Draskovich János gróf királyi főkamrás tette a teli poharat. MOL A 95, 5. csomó, fol. 280v.

¹⁰⁰ Esterházy Mihály herceg, az 1713-ban elhunyt Esterházy Pál nádor fia. Vö. Pálffy Géza: „Koronázási lakomák a 15-17. századi Magyarországon” in: *Századok* 138 (2004), 1095.

¹⁰¹ A bíboros-primásnak Erdődy József gróf, a nunciusnak Erdődy László gróf, a nádornak Csáky Péter gróf, a kalocsai érseknek Erdődy Lajos gróf töltött. MOL A 95, 5. csomó, fol. 280v.

¹⁰² Ld. a 23. sz. jegyzetet, 25.

¹⁰³ Ők id. Eszterházy Ferenc, Antal és István grófok, Mikes Ferenc gróf, Révay Péter és János bárók, Prinyi Imre és Pál bárók, Andrassy István báró, Amadé Péter báró, Vécsey Sándor báró, Mednyánszky Pál báró, Maholányi Tamás és József bárók, Berényi Ádám, Tamás és András bárók, Bellovics Gábor báró, Haller Zsigmond báró, Sándor László báró, Ruttkay Antal és József bárók, Patachich Sándor báró, valamint Orsich Bernát báró voltak. MOL A 95, 5. csomó, fol. 280r.

¹⁰⁴ Uo., 26.

¹⁰⁵ Lünig, 72.

¹⁰⁶ Legalábbis ez derül ki a császár-királynénak a koronázást megelőző napon – bár a levélen, feltehetőleg tévesen, október 17. helyett 16. szerepel dátumként – apjához, Ludwig Rudolf braunschweig-lüneburgi herceghez Pozsonyból írt leveléből: „[...] tout demain sera ma couronation [!], et un jour bien fatigant et incommode pour moy.” Niedersächsisches Staatsarchiv in Wolfenbüttel 1 Alt 24: 271, fol. 86r.

1616-ban,¹⁰⁷ valamint Mária Eleonóra mantovai hercegnő, III. Ferdinánd harmadik feleségének 1655-ben, Pozsonyban tartott avatása is.¹⁰⁸ Ezért nem zárható ki egészen annak lehetősége, hogy e vonatkozásban 1714-ben nem a közvetlenül azt megelőző, hanem valamelyik korábbi szertartásrendet vették alapul, miként az sem, hogy az Erzsébet Krisztina koronázása előtt mindössze három nappal megválasztott nádor nem volt minden részletre kiterjedően tisztában protokolláris jogkörével, ill. közvetlen elődjének, Esterházy Pálnak hasonló helyzetben követett eljárásával. Bartoniek szerint egyébként is 1681-ben esett meg először, hogy a nádor az érsekkel együtt a királyné vállához tartotta a Szent Koronát, ami a továbbiakban kétségkívül hasonlóképpen történik majd a királykoronázások alkalmával, eltérően a *Pontificalétól*, melynek értelmében egyedül a főpap jogosult avatni.¹⁰⁹ Mennél kevésbé volt ugyanis tényleges a királyválasztás – ami a 17. századra formálissá vált – annál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a rendek az avatásnak; csak a megkoronázott személyt tekintették törvényes uralkodónak. A királyválasztási jogról 1687-ben történt lemondást követően pedig az indokolhatta a nádor addig nem tapasztalt közvetlen részvételét az *uralkodó* koronázásában, hogy általa fenntarthaták az immár szükségtelenné vált hozzájárulásuk látszatát.¹¹⁰ (Valószínűleg ugyanezért tették meg ettől kezdve a királyok azt a gesztust, hogy a saját koronázásukon magyar ruhában jelentek meg.) Hasonló elem, mármint világiak közreműködése a királykoronázásban – miként Fügedi Erik utalt rá – megtalálható volt a késő-középkori Csehországban is, ahol szintén a rendi hatalom növekedését jelezte.¹¹¹

A királynéi koronázási szertartás bármely eleme azonban aligha tekinthető a rendi befolyás barométerének. Már csak azért sem, mert a királynévá avatást Magyarországon – miként Nyugat-Európában is¹¹² – megelőzte az uralkodónak a szertartást végző főpaphoz intézett azon kérése, hogy koronázza meg a feleségét. Ami azt fejezte ki, hogy a királynévá szentelés csakis a király akaratából történhetett. Hiszen az avatandó nő csak házasságkötése révén, nem pedig – mint a férje – vérségi leszármazás alapján válhatott koronázott személlyé, s aki éppen ezért méltósága viselőjeként sem lehetett az államfői hatalom birtokosa.¹¹³ Kifejezésre jutott ez az eltérő címzésben is: a királynak kijáró *majestas* (felség) helyett a királynét *serenissimáként* (fenség) említik a róla rendelkező törvénycikkelyek.¹¹⁴ A király házastársa avatásának elmaradása – ami különféle okok miatt nem ritkán megtörtént – egyáltalán nem csorbította az alattvalók szemében az uralkodói szuverenitást, ahogy a királyné méltóságát sem.¹¹⁵ Ugyanakkor nyilvánvalóan *volt* szimbolikus jelentősége a

¹⁰⁷ Bartoniek, 150.

¹⁰⁸ Kovachich, 102.

¹⁰⁹ Bartoniek, 150.

¹¹⁰ Bár csak utalásszerűen, de a lényegét tekintve hasonló értelemben nyilatkozik Bartoniek is. Uo., 169., valamint Barcsay, 202-204. Az újabb – 1309-ből származó – német-római uralkodói koronázási *ordo* pl. a kölnin kívül a trieri és a mainzi érseket is bevonta az avatási szertartásba, ám a *Konsekratoron* kívüli két másik (ti. a *Koronator* vagy *Kröner*) személy közreműködésére – minthogy gyakran előfordult, hogy még nem szentelték őket püspökké - a szakirodalom szerint (főként a 16. század óta), nem az általuk viselt egyházi méltóság miatt, hanem mindenekelőtt választófejedelmi voltak okán került sor, ami egyúttal a világi elem szerepének megerősödését is jelezte. Azaz – ellentétben pl. a francia királyavatással, amely tisztán szakrális aktus volt – a Német-római Birodalomban a legfőbb hatalomnak a választófejedelmek által történő átruházása kifejezésre jutott a koronázási szertartásban is. Boeselager, Dela von: „Zur Salbung und Krönung in der Liturgie des Ordo” in: Brockhoff, Evelyn – Matthäus, Michael (Hgg.): *Die Kaisermacher. Frankfurt am Main und die Goldene Bulle 1356-1806. Aufsätze*. Frankfurt/M. 2006, 343-344.

¹¹¹ Fügedi (1984), 271-272.

¹¹² Cosandey, Fanny: *La Reine de France. Symbole et pouvoir, XVe-XVIIIe siècle*. Paris 2000 (Bibliothèque des Histoires), 136.

¹¹³ Uo., 137.

¹¹⁴ Pl. az 1681:3. tc., vagy 1715:6. tc. *1657-1740. évi törvénycikkek*. Budapest 1900 (Corpus Juris Hungarici/Magyar Törvénytár), 264. és 438.

¹¹⁵ Karl Gustav Heraeus, „császári érme- és régiségfelügyelőnek”, a bécsi udvari ikonográfiai programok kidolgozójának Erzsébet Krisztina magyar királynévá koronázása tiszteletére írt verse egyik kiadásának

királynéi koronázás során „az igazság és a jog vesszeje”, azaz a királyi jogar, ill. az uralmat szimbolizáló országalma¹¹⁶ kézbe adásának, ami ráadásul nem kezdettől fogva tartozott a királynéi avatás kellékei közé, hiszen úgy tűnik, hogy 1616-ban használták első ízben ilyen szertartáshoz.¹¹⁷ A királyné felkenése és koronázása másutt is azt volt hivatott kifejezni, hogy a királyhoz személyében kapcsolódó házastárs egyszersmind ahhoz az országhoz is tartozik, amelynek a férje az uralkodója.¹¹⁸ Nálunk a királyi hatalom szimbólumai közül kettőnek (ti. a jogarnak és az országalmának) a királynéi koronázás során a trónusra ültetéskor, vagyis az uralkodói koronázásnak megfelelő helyen és pillanatban való szerepeltetése a királyi felelősségben való osztozást fejezhette ki, melynek immáron a királyné is részese lett. Révay Péter koronaőr, Turóc vármegyei főispán, a magyar koronáról szóló legkorábbi munka szerzőjének 1613-ból származó értelmezése szerint „Maga a Szent Korona [...] kizárólag a király fejét szokta koszorúzni, aki csak ezen a módon nyeri el a teljhatalmat. A királynénak az esztergomi érsek csupán a jobb vállához érinti ezt a Koronát és nem fölőselegesen. [...] ez a szép és királyi szertartás az asszony teremtésének misztériumát jelképezi, aki a férfi jobb oldalából vétetett, meg azt, hogy az egyház Krisztus jobb oldalából keletkezett, vagy hogy az asszonyi uralomnak körülhatároltnak és mérsékeltnek kell lennie, a királynéhoz pedig, aki az uralkodás súlyos és bonyodalmas feladatának viselésében és ellátásában segítőtárs, mint gyengébb neműhöz az engedelmesség dicsősége illik.”¹¹⁹ Hasonló értelemben – ti. hogy támogatnia kell férjét a kormányzásban - nyilatkozott még korábban Liszt(hy) (Listius) János veszprémi püspök Miksa feleségének, Mária spanyol infánsnőnek 1563. évi pozsonyi avatása kapcsán.¹²⁰ Egy magyar politikus által 1711-ben fogalmazott irat az akkor régenssé kinevezett Eleonóra Magdolna császárné-királyné, I. Lipót özvegye teljhatalomra való jogosultságát arra hivatkozva vonta kétségbe, hogy őt – Mária királynővel, I. (Nagy) Lajos lányával ellentétben – „in humeris, non in capite” (azaz a vállán, nem pedig a fején) koronázták meg.¹²¹ A szertartás szimbolikus jelentőségét növelhette az is, hogy a királynéi koronázásra – csakúgy, mint az uralkodóéra – fontos és látványos politikai esemény, országgyűlés keretében került sor.¹²² Nyilván az akkori felfogás szerinti nemzetet képviselő mivoltában jutott szerephez a nádor az avatási aktusban – legalábbis oly mértékig, hogy ő nyújtotta át a Szent Koronát a

címlapját erre az alkalomra vert medálokat ábrázoló rézmetszetekkel díszítette, melyek felett a három grácia lebeg. Heraeus hozzáfűzött magyarázata szerint a III./VI. Károly feleségét megtestesítő nőalakok Spanyol-, Magyar- ill. Csehország koronáját viselik, a felettük szárnyaló sas pedig a Német-Római Császárságot jelképezi. (Matsche, Franz: *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VI. Ikonographie, Ikonologie und Programmatik des 'Kaiserstils'*. Berlin – New York 1981 (Beiträge zur Kunstgeschichte Bd. 16/1-2), 16. ábra, ill. 247-248. E három között tehát két olyan királyság is szerepel, amelynek királynéjává vagy soha nem koronázták meg a császárnét (ti. Spanyolországévá), vagy csak jóval később kerül rá sor (ti. Csehországévá majd csak 1723-ban). Azaz e szertartás nélkül is érvényesnek tekintették tehát az adott területeket illetően is a királynéi méltóságát.

¹¹⁶ „Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról” [1613]. Ford. Kulcsár Péter. In: *A korona kilenc évszázada*. Vál., szerk. Katona Tamás. Budapest 1979 (Pro memoria), 347.

¹¹⁷ Bartoniek, 142. Ezért nem osztható fenntartás nélkül az a vélemény, amely szerint Miksa feleségének 1563. évi koronázása szolgált volna a későbbiek zsinórmértékéül. Kollányi, 106.

¹¹⁸ Cosandey, 140.

¹¹⁹ *A korona kilenc évszázada*, 355. (Kulcsár Péter fordítása.)

¹²⁰ Uo., 292. (Kenéz Győző fordítása.)

¹²¹ Idézi Barcsay Ákos: *Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts. Studien zum Verhältnis zwischen Krone und Ständen im Zeitalter des Absolutismus*. St. Katharinen 2002 (Studien zur neueren Geschichte, Bd. 2), 181. Eleonóra Magdolna I. József halála után ugyanis Esterházy Pál nádornak úgy nyilatkozott, hogy ifjabbik fia, a Barcelonában tartózkodó Károly hatalomátvételéig Magyarország megkoronázott királynéjaként és az uralkodó anyjaként gyakorolja fia nevében a hatalmat. Iványi Emma: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681-1713)*. Budapest 1991 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, III/10), 54.

¹²² A választó királyság gyakorlatát e tekintetben megerősítette az 1687:2.tc. 1§-a. 1657-1740. évi törvények..., 334.

primásnak -, de közreműködésében valószínűleg nem a szertartás létrejöttéhez való rendi hozzájárulás szükségessége fejeződött ki¹²³ - hiszen annak megtörténte egyedül uralkodó elhatározásán múlott -, hanem vélhetőleg az, hogy tudatosítsa őfelsége házastársában az ország által királyi méltóságában tőle (is) elvárt pártfogói szerepét. Ennek kívánhattak nyomatékokat adni a koronázáshoz kapcsolódó ajándékozással is, amely szokás a királyt illetően 1563 óta,¹²⁴ a királynéra vonatkozóan pedig 1613 óta volt érvényben.¹²⁵ Az uralkodónál való közbenjárás iránti igény bele is került az Erzsébet Krisztinának szánt adományról rendelkező 1715:6. törvénycikkelybe: „[A karok és rendek] Alázatosan esedezvé, hogy [...] a magyar ügyeket [...] [a királyné] Ő császári és királyi legszentségesebb felségénél jóságos közbenjárásával és veleszületett kegyességénél fogva [...] előmozdítani méltóztassék.”¹²⁶ Egyébként is, ha a jelenlévők valóban a nádori hatáskör korlátozását látták volna az 1714. évi koronázás lezajlásában, akkor ezt aligha csak az utókor történészeinek tűnne fel, hanem bizonyára a kortársak is szóvá tették volna.

A rendi befolyás korlátozására való törekvés, az uralkodói hatalom birtokosának istenítése idején azonban - abban az országban, ahol mindez kiteljesedett - a királynéavatás szimbolikája már egyenesen féltékenységet ébresztett. A királyi hatalom megosztására irányuló igény kifejeződését látták benne, ezért az uralkodói szuverenitást csorbító lehetőség képzete társult hozzá. Franciaországban, ahol a kormányzati törekvés a legsikeresebben összpontosította a hatalmat az uralkodó kezébe, Medici Mária avatása (1610) óta nem is koronáztak többé királynét.¹²⁷ A sok országból és tartományból álló Habsburg Monarchiában viszont a királynéavatást az uralkodócsalád egy újabb tagjának egyenesen az adott országért érzett felelősségvállalásaként és ottani alattvalói iránti elkötelezettsége gyanánt értékelték, ezért kifejezetten igényelték azt.¹²⁸ Így az uralkodó és kormánya a királynéi koronázást mint gesztust, nálunk is mindenkor jó eséllyel használhatta fel a rendek szimpátiájának megnyerésére, ill. erősítésére.

www.szigetsweb.elte.hu

¹²³ Miként azt Bartoniek, 150. írja.

¹²⁴ Barcsay, 261. III. Károlynak 1712-ben 15.000 aranyat – feltehetőleg 480 dénár értékű arany forintot - szavaztak meg koronázási ajándék gyanánt. „Lányi Pál gömői alispán naplója az 1712. évi pozsonyi országgyűlésről”, II. Közl. Thury Etele. In: *Történelmi Tár Új folyam* 5 (1904), 12. és Bérenger, Jean – Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608-1918*. Ford. Bethlen A., Lajtai L. L., ifj. Benda K. Budapest 2008, 144.

¹²⁵ Holčík, 26.

¹²⁶ *1657-1740. évi törvénycikkek...*, 439. (Tóth Lőrinc fordítása). Erzsébet Krisztinának – némi vita után – az 1681:3. törvénycikkely alapján utólagos beszédre 3000 arany összegű *donativumot* szavazott meg az országgyűlés. Addig is azonban 1714. október 21-én Balogh György alországbíró vezetésével 300 körmői aranyat adtak át egy aranyozott ezüst „medencében” elhelyezett, 1000 forint – bizonyára 100 dénáros magyar forint - értékű ezüstládában lévő arannyal bevont erszényben a még Pozsonyban tartózkodó királynénak. MOL P 396, 28. fiók, Lad. J, fol. 10r, 14v, 17r és 18r-v. (Ezzel szemben más forrás 1000 körmői arany összegű koronázási ajándékot említ: MOL A 95, 5. csomó, fol. 513r.)

¹²⁷ Cosandey, 138. és 162.

¹²⁸ MOL P 125, Nr. 7129 („Opinio palatini quoad pacificationem cum malcontentis fiendam”, datálatlan. Nyilvánvalóan I. Lipót halála után, de feltehetőleg legkésőbb 1706-ból való), fol. 172v.

Dr. Márfi Gyula
veszprémi érsek
8201 Veszprém, Vár u. 18. Pf. 109.
Telefon: 88/ 426-088
Telefax: 88/ 426-287

Szám: 1600-2/2014
Tárgy: Támogató
nyilatkozat

Támogató nyilatkozat

A Veszprémi Érsekség képviselőjeként támogatom a királyné-koronázási jog mint szellemi örökség Nemzeti és Települési Értéktárba történő felterjesztését és felvételét.

A veszprémi püspök királyné-koronázási joga az egyetemes és a magyar kultúrtörténet részeként a világörökség kulturális-szellemi kincse és a Szent István-i idők örökségeként egyedülálló különlegessége Veszprém városának.

Kérem a Város és a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény felterjesztésének kedvező elbírálását.

Veszprém, 2014. január 28.

Tisztelettel:

Márfi Gyula
Dr. Márfi Gyula
veszprémi érsek

Támogató nyilatkozat

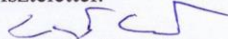
A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum igazgatójaként támogatom a királyné-koronázási jog mint szellemi örökség Nemzeti és Települési Értéktárba történő felterjesztését és felvételét.

A veszprémi püspök királyné-koronázási joga az egyetemes és a magyar kultúrtörténet részeként a világörökség kulturális-szellemi kincse és a Szent István-i idők örökségeként egyedülálló különlegessége Veszprém városának.

Kérem Veszprém Város és a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény felterjesztésének kedvező elbírálását.

Veszprém, 2014. január 28.

Tisztelettel:

Dr. Limbacher Gábor
Laczkó Dezső Múzeum

3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat